

Brandes, Georg Morris Cohen
Dualismen i vor nyeste
philosophie

VELUT ARBOR ÆVO

Dualismen

vor nyeste Philosophie.

Af

G. Brandes.

Kjøbenhavn.

rlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel)

Dualismen

i vor nyeste Philosophie.

Af

G. Brandes.

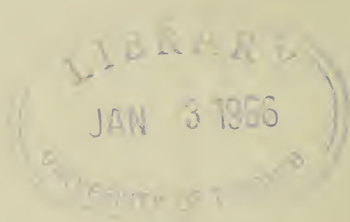
Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

I. Cohens Bogtrykkeri.

1866.

Indhold.

LIBRARY
JAN 3 1956

1.

Indledning.

Der er i Prof. R. Nielsens Opfattelse af Forholdet mellem Videnskaben og Bibeltroen Noget, der nødvendigt maa vinde ham Manges Hjerter. Man fornemmer en med Tilfredshed forenet Beroligelse, en glædelig Bekræftelse paa, hvad man maaskee uden meget Haab har ønsket, ved at høre en Tænker udtale sig saa strengt om den menneskelige Tankes Afmagt, ved at see en saa stor og omfattende philosophisk Begavelse være sig Philosophiens Begrændsning saa bevidst. Man kom til Philosophen kun altfor vant til den indtil det Trivielle gjentagne Phrase, at den Dannede — undertiden med Stolthed, undertiden med Smerte — føler sig løsreven fra de Forudsætninger, hvorpaa den Ulærde og Enfoldige med Fortrøstning bygger, og man gaaer bort, bestyrket i sin Tillid til, at det kun er den overfladiske og umodne Philosophie, der fører bort fra Bibeltroen, men ikke den sande, dybe, virkelige Forstaaelse af, hvad der kan forstaaes. Og i Tilfredsstillelsen blander sig Beundring. Det er den samme Mand, der med saa megen Iver og Varme har hævdet Fagviden-

skabernes Selvstændighed imod en overmodig Speculations Anmasselser, som staaende paa Høidepunktet af sin Tids Videnskabelighed, iført sin Genialitets og sin Dannelses Styrkebelte har Maadehold, Besindighed, Ydmyghed og Pietet nok til at erklære, at Livet er Mere end Betragtningen, Charakteren Mere end Intelligentsen, Praxis Mere end Theorie og Religionen høiere end Videnskaben. Andre Tænkere, ringere Tænkere, fremmede, især tydske, Philosopher have ladet sig forlede til det ilde berygtede moderne Fritænkeri, have vakt Forargelse ved Angreb paa det, som Aarhundreders Tradition har stemplet som helligt: vor egen Philosophie vil under denne Tænkers Auspicier gaae i et bedre Spor; uden at give Afkald paa den Frihed, der er Tankens Ret og Livsbetingelse, vil den, ren for de Udskeielser, hvortil Videnskaben ellers overalt i Europa og tildels ogsaa her i Danmark har hengivet sig, bevare Ærefrygten for det Hellige i værdig Selvbeherskelse. Hvo har ikke nok af den golde Polemik, af Nedbrydelseslysten og Tilintetgjørelsesraseriet, hvad er smukkere og bedre end denne saa oprigtigt og kraftigt ytrede Bestræbelse for dog endelig engang at stifte Fred mellem Magter, der hver for sig af uendelig Betydning fredeligt burde samvirke til et fælles Maal!

I disse eller lignende Udtryk vil Beundringen klæde sig, og den Kreds, der taler saaledes, er neppe lille. Thi denne Philosophie er i mere end een Henseende en Forsoningens Philosophie. Den forsoner

ikke blot Principer, men Partier, den søger sine Venner i modsatte Leire: Har den end, hvad det Religiøse angaaer, sit hele Idee-Indhold fra Kierkegaard, saa er den dog hævet over, hvad den maa opfatte som en Indskrænkning hos dette store Genie, den seer ikke alene som næsten Alle det i mange Maader Vækkende og Gode i det Liv, der er udgaaet fra Grundtvig og hans Tilhængere, men den har Øie for den dybe Sandhed i Grundtvigs Opdagelse, som Kierkegaard og saa Mange med ham ere ude af Stand til at finde Synspunktet for. Thi denne Philosophie forstaaer at vurdere den friske Umiddelbarhed saa godt som den gjennemførte Reflexion; kun Mellemsphæren, kun den uklare Sammenblanding af det Videnskabelige og det Religiøse, med eet Ord Theologien er den fjendsk; og dog — den er forvisset om, at Theologerne, naar de ret faae Syn paa, hvad i høieste Forstand er deres egen Interesse, ville føle Trangen til at samles under dens brede Vinger med deres forhenværende Modstandere; thi hvad de bedste iblandt disse ville, det vil ogsaa den: det ubeskaarne uantastelige Bibelords Hellighed, Troens Uafhængighed af den stadigt mere fordringsfulde og hensynsløse moderne Videnskab. Den indeslutter sig endelig ikke med sine Indviede i et afspærret Rum, den er betænkt paa at skaffe sig Udbredelse til de almindeligt Dannede, ja til Folkets store lærvillige Masse, som det er en Lyst at undervise for den, der er lykkelig nok til at have Evnen dertil, den er ligesaa populær,

naar den vender sig udad, som den er streng og exact i sit Forhold indadtil, ligesaa blød og forsonlig, naar det gjælder om at forene, hvad Stort og Udmærket vort Fædreland har frembragt i gudelig og kirkelig Retning*), som den er charakterfast og ubønhørlig imod Theologiens (for Almenheden ligegyldige) Formidlingsforsøg.

Hvor meget er der ikke i et saadant Program, der tiltaler det Bedste i Mennesket, og som til alle Tider vilde gjøre Indtryk paa enhver moden og udviklet Aand, og hvor Meget er her endelig ikke, der maa ramme netop vor Tids og vort Lands Mennesker!

Det 19de Aarhundrede gjorde tidlig Front mod det 18des Philosophie; men hertillands maaskee mere afgjort, i hvert Fald mere udholdende, end nogensteds, og den danske Litteratur bærer, hvor heftigt vore Theologer end have befeidet hinanden, hverken mange eller stærke Spor af den kritiske Bevægelse, der i indeværende Aarhundrede charakteriserer den tydske og franske Videnskab. Tiden for de religiøse Bevægelsers Gjenfødelse har Intet tilovers for Rationalismen, den afskyer den gamle Rationalismes Fladhed, den tvivler høiligt paa, at der kan komme noget Godt ud af paany at rokke ved det positivt Religiøses Autoritet, den seer nødig Opgivelsen af nogetsomhelst af Aabenbaringens Udenværker; thi den føler Nødvendigheden af „principiis obstare.“ Denne

*) Se f. Ex. Nord. Universitetstidskr. Tillægshefte til 10de Aarg. 1866 p. 75.

Aandsretning kommer Prof. Nielsen imøde. Han sikrer det Positives alleryderste Forskandsning, idet han anbringer et gabende Svælg imellem Videnskaben og Religionen, og kaster Theologerne paa Hovedet ned deri.

Men det 19de Aarhundrede er tillige Naturvidenskabens og de store Opdagelsers Tidsalder. Er den klar over Noget, saa er det over det, at paa Videnskabens Omraade maae vi have Marken fri, maae vi kunne forske og bestemme uanfægtet af en forældet Orthodoxies forudfattede og indskrænkede Domme. Denne Bevidsthed kommer Prof. Nielsen imøde. Naar Talen er om Videnskab, da er Talen ikke om Tro, da staaer Prof. — eller vil idetmindste staae — fri og uhindret af enhversomhelst bindende Fordom, ingen nok saa utaalmodig Fritænker har herom kunnet udtale sig heftigere end han.

Hvad vil man da Mere, hvad kan man endnu ønske udover denne storartede Gjennemførelse af suum cuique! hvo vil vel her gjøre Indsigelse, med Undtagelse maaskee af Efternøleren, der endnu ikke forstaaer, at Dogmatikens Tid er forbi, eller af den Bornerte, der ikke kan taale, at den store Almenhed delagtiggjøres i Philosophiens Resultater, eller den Enkelte, der optræder ikke for Sagens Skyld, men for at bringe sit eget lille Jeg i Forgrunden ved Hjælp af den store Sag*)?

*) Jfr. R. Schmidt: Om Selvmodsigelsen i Prof. Nielsens Lære pag. 44.

Ligesom Hr. Schmidt antager, at der maa ligge

Lad os engang vende Medaillen og see den paa den anden Side. Denne Lære, der tiltaler saa meget Godt i Menneskene og viser sig saa tidssvarende, skulde den mon ikke ogsaa henvende sig til noget mindre Godt, til det Lavere, ja til det Laveste i os? Vi Mennesker ere af Naturen tilbøielige til Slaphed, Delthed, Adsplittethed. De Fleste have gjerne een Livsanskuelse i Glæde, en anden i Sorg, een i Hjemmet, en anden i Kirken. Læreren hylder helst eet Princip, naar han taler, et andet, naar han handler, Præsten har Møie med at leve som han prædiker, Kjøbmanden har gjerne een Moral i Forretninger, en anden i Livet, og Digteren besynger tidt og ofte Ide-

---

noget moralsk Graverende til Grund for den Handling at træde op imod Prof. Nielsen, saaledes kan Hr. Henrik Scharling ikke fatte, at man udtaler sig mod Theologien af andre Grunde end personlige. Han erklærer, at jeg synes at staae i den Formening, at naar Theologien ikke kan gjøre mig til en Christen, saa er den ufrugtbar og upraktisk og tilføier belærende, at man naturligvis ligesaa lidt kan blive en Christen alene ved at studere Theologie, som man kan gjenvinde sin Helbred alene ved at studere Medicin. Skjøndt Hr. Scharlings Morsomhed som Litteraturens Mentor ikke er ubekjendt, og skjøndt man jo vel maa være forberedt paa at træffe nogen Familiaritet med Alvidenheden i et theologisk Ugeskrift, var dette Udbrud af Hr. Scharling mig dog en kjær Overraskelse. Det er saa behageligt i et Tidsskrift at finde Oplysninger til sin egen Sjælehistorie og tilmed Oplysninger, som man tilforn var ganske uvidende om.

aler, som allermindst gjenfindes i hans egne Handlinger. Den ene Sphære kommer jo ikke den anden ved, den ene Haand behøver jo ikke at vide, hvad den anden gjør. Og nu Videnskabsmanden! Opdragen i en vis bestemt kirkelig Tro, fra Barndommen af paavirket af en vis bestemt tilfældig Forestillingskreds, den, som hersker i hans Kirke, i hans Land og i den By, hvori han lever, møder han i Videnskaben Facta, der staae i Strid med denne Tro. Her er en Kamp at udstride, en Seir at vinde. Men kunde Freden ikke faaes for bedre Kjøb? Forfærdelige Tanke, at den Tro der prædikes i Ebeltoft eller i Paris eller i St. Petersborg ikke skulde være den høieste Sandhed! Forfærdelige Utroskab, at bryde med en Tro, til hvilken Ens ebeltoftske eller parisiske eller St. Petersborgske Forældre satte al deres Lid! Hvad er da naturligere end den praktiske Udvei at være En i Videnskaben, en Anden i sit Liv, at leve Livet igjennem i en chaotisk Verdensanskuelse med Brokker af Fortidens og Stumper af Nutidens Livsbetragtning, men dog i sine Skrifter at fremtræde iført det 19de Aarhundredes videnskabelige Drapperi.

Dog saa naturligt dette end falder, der er noget Pinligt i denne Halvhed. Man samler sig vel nødigt til den kraftige, enkelte Afgjørelse, men man lider heller ikke at vakle principløst mellem modsatte Synsmaader. Ingen Accord! det er jo Løsenet i vore Dage, saa langt heller en dygtig Disharmoni! Halveres vil man, naar det ikke kan være anderledes, men saa

vil man ogsaa halveres tilgavns. Hvilken Lindring for den bespændte Sjæl giver nu ikke den nye Lære, der vel nødtvungen indrømmer Videnskaben dens Ret, men ligefuldt lader mig min Barnetro, ja om det saa skulde være min Ammestuelærdom i god Behold, som kort sagt hæver Principløsheden selv til Princip og skjænker den Usikre netop hvad han attraaer, at maatte blive hel i Halvheden, at maatte aande fuldt ud som et dobbelt Menneske. Hans Forstand trænger til Luft: den faaer et Spillerum, en Tumleplads uden Grændser, hans Følelse, der ligger i Splid med Forstanden, hans Villie, der i Trang til udvortes Støtte, vanskeligt slipper nogen fra Fædrene overlevet Troessætning, behøver intet Afkald at gjøre. Troen er berettiget, saasnart den blot er fast, dens Rige er uden Skranker, dens Omraade har ingen Grændse tilfælles med Erkjendelsens Land. Hvert af de tvende Riger har sine Love, sin Regent, ja sin Gud, de kunne ikke splidagtigt strides om det Sande; thi selve denne dybe Splid imellem dem, det er Sandheden, det er Freden. Som naar tvende Stormagter staae fuldtrustede imod hinanden, men Mægling indtræder, ingen Krig bryder ud, og der stiftes et Forlig, i hvilket hver af Parterne fuldtbevæbnet forbeholder sig alle sine Rettigheder, saaledes kvæles her Debatten under en uveirssvanger Pause: ingen af de to Modstandere opgiver en Tøddel. Betragtet som en midlertidig Situation eller som en Vaabenhvile efter fordums Kampe kan denne Stilstand have sin Nytte, den er endog af Værdi for Viden-

skaben, hvis denne virkelig faaer Lov til at leve sit Liv uforstyrret af fremmed Indblanding; men skal den opfattes som en Afgjørelse af Striden, som den længe ventede Løsning af et stort Problem — og for dette bliver den udgivet*) — da er dens Svaghed saa iøinefaldende, at det vilde være beskjæmmende for vor Videnskab, om den ikke blev paapeget.

Vi saa, hvad der kunde friste endogsaa Videnskabsmanden til at slutte sig til den nye Lære og for sin Part realisere den. Men kan Fristelsen blive selv ham for stærk, hvor meget større maa den da ikke være for Lægmanden. Sæt han fra sin Barndom af har en Trang til ubetinget Hengivelse og inderlig Tro. Sæt saa, at, naar hans Hjerte søger den positive Religion, hans Fornuft samtidig frastødes af mangen med Religionen, som det synes, uopløselig forbunden Cruditet. Forkaster han den nu ubetinget, da forsmægter hans Hjerte bestandig under sit Savn, antager han den derimod uden Forbehold i dens overleverede Skikkelse, da er det, som sloges der ham et Jernbaand om Panden. Saaledes sidder han fast i Valgets Dilemma. Sæt saa, at han en Aften træder ind i en Høresal, hvor Tilhørere af begge Kjøn, Dannede og Udannede, have trængt sig sammen. Det Foredrag, han kommer til at høre, er rettet mod den speculative Theologie. Med al den Sikkerhed, som Lærdom, logisk Virtuositet og livfuld Veltalenhed giver, fremstiller Taleren,

*) See f. Ex. „Fædrelandet" 1866 Nr. 172.

hvor farligt det i Troessager er at række Videnskaben, om det saa kun var den lille Finger. Paa Videnskabens Vegne nedlægger han Protest mod de bibelske Underes Troværdighed. Han fremstiller maaskee først — naturligvis bestandig fra Videnskabens Standpunkt — Usandsynligheden, Absurditeten af nogle af de Mirakler, der for hans Tilhøreres Phantasie kun have liden Nimbus, men som ere deres Forstand til des mere Anstød. Endnu føler den lyttende Kreds sig ikke foruroliget, snarere fornemmer den en Sindets Lettelse ved engang at give den tilbagetrængte Forargelse frit Løb. Men Taleren gaaer videre, han nærmer sig maaskee Mirakler, der for Alle staae som hellige Mysterier, det synes et Øieblik, som vilde han forgribe sig paa dem, og en Bæven gjennemfarer Forsamlingen. Consequensen af Theologernes Forklaringsforsøg er nu gjort tydelig. Da vender Taleren Foredragets Timeglas. Med varm Begeistring, med endnu større Veltalenhed fremstiller han Miraklet seet i Troens Lys. Og nu, da den kritiske Tilbøielighed har faaet Lov at udrase, nu, da man har lært at skjælve for den Tankegang, man nylig var villig til at slaae ind paa, nu omfatter man med samme Lidenskab Stort og Smaat, det mest ophøiede religiøse Bud og det mindst betydende Under, Alt synes lige helligt og kostbart, da Faren for at miste det neppe er forvunden. Hvad har nu Tilhøreren i en saadan Time ikke gjennemfølt og gjennemlevet, hvor have alle hans Evner tumlet sig frit! Fornuften og Troestrangen ere lige tilfreds-

stillede, hin fordi den har faaet Tilladelse til at kaste hele Mirakelflokken ud af Videnskabens Forport, denne, fordi den har faaet fuldkommen Frihed til at lukke hele den samme Skare ind ad den Bagport, som aabnes den i Individets praktiske Existens. Frem og tilbage synes lige langt; men den Hørende har brugt sine aandelige Kræfter, og han har een Gang for alle lært, hvorledes han har at behandle Forstanden, hver Gang dens Utaalmodighed paany skulde udsætte ham for Forargelsens Anfægtelser. I hans Glæde undgaaer det ham, at hvad her er foretaget kun er en fingeret Bevægelse, at, da det Gudsbegreb og det Begreb om Verden, som Prof. N. stiller imod Theologiens, efter Prof.'s egen Opfattelse ikke er det sande, ikke er det, som har Realitet, saa er den Strid, som her er ført mod den speculative Theologie kun en Skinkamp, en kvantvis Fægtning, som Holberg kalder det, og Alt, hvad her er skeet, kun en Ompostering af det Supra-rationale fra Videnskabens til Livets Omraade, en taktisk Forandring, analog med den, som vilde være indtraadt i Chemien, hvis Chemikerne i sin Tid vare blevne enige om, ikke mere at taale Phlogiston i deres Videnskab, men kun for udenfor Videnskaben at være des mere glødende forvissede om dets Existens.

Eller den Famlende og Usikre tyer maaskee til Litteraturen og standser en skjøn Dag ved Læsningen af en Pagina som denne*), der indeholder Slutningen

*) R. Nielsen: Forelæsninger over Philosoph. Propædeutik. Efteraarshalvaar 1865 pag. 159.

af en Samtale, hvori Theologiens Forsvarer kommer ynkeligt tilkort. Theologen C. har opstillet den Sætning, at i objectiv Betydning er Alt eller Intet at kalde Under. Hertil bemærker saa A. som følger:

„At et Menneske vandrer paa Havet uden at synke, er da ligesaa stemmende med Naturlovenes Uforanderlighed, som at En falder i Vandet og drukner? C. Mennesket, der ellers er underkastet Tyngdens Love, kan meget vel vandre paa Havet, naar det skeer teleologisk, ifølge en fortsat Skabelse! A. Men saa har det, hvad Naturlovenes Uforanderlighed angaaer, vel heller ikke, naar vi ret besinde os, noget for den dybere Tænkning Anstødeligt, at en Pave, Leo XII. har kunnet beatificere Minoriten Julianus, som i vort vantro, revolutionære nittende Aarhundrede fik stegte Fugle til at flyve? C. At jeg for mit Vedkommende antager Underet med de stegte Fugle for en dum Fabel, en Præsteløgn, hidrører slet ikke fra, at jeg i Begivenheden selv seer noget Brud paa Naturlovenes Uforanderlighed; men simpelthen derfra, at jeg ikke er Catholik og følgelig ikke kan overbevise mig om, at Begivenheden er skeet teleologisk, ifølge en fortsat Skabelse. Var jeg Catholik og havde en Catholiks Tro, da skulde jeg vel være istand til at forsone min Tro med min Viden, mit Skabelsesbegreb med mit Naturbegreb . . .“

Hvad er her nu skeet? Idet Theologiens Forklaringsforsøg ere latterliggjorte, idet den indbildte Forstaaelse af Underet har vist sig at være indbildt,

rammer Spotten ikke alene den speculative Dogmatik, som den der — principielt — formaaer at begribe et saa afsindigt Under, men som den, der ikke er istand til at afvise det. Saaledes falder der da et latterligt Skjær over selve den miraculøse Verden, som Dogmatiken behandler, den Verden nemlig, hvori stegte Fugle kunne bringes til at flyve. Atter her føler den sympathetiske Læser sin Forstand tilfredsstillet; skjøndt Intet ved sin Ælde ærværdigt Mirakel er bleven bragt endog blot under Skyggen af en Forstandskritik, saa gotter man sig dog ved Tanken om, at man for sin Del ikke er nødsaget til at tye til saadanne Argumenter som C. for at værge sig mod Antagelsen af den Art Mirakler, som det med Fuglene. Men denne Følelse har sin Grund i ren Illusion. Thi optager man Samtalens Traad og retter Repliken mod Hr. A., da vil det vel vise sig, at hans Argumenter ikke ere et Haar bedre end hans ydmygede Modstanders, og at hans Situation er nok saa besynderlig som Hr. C.'s. Spørger man ham nemlig blot med nogle Ords Forandring saaledes: Har det da, hvad Naturlovenes Uforanderlighed angaaer, for din inderste Bevidsthed noget Anstødeligt, at en Mand i vort Aarhundrede fik stegte Fugle til at flyve? da maatte Svaret lyde som saa: At jeg for mit Vedkommende antager Underet for en dum Fabel, en Præsteløgn, hidrører slet ikke fra, at jeg i Begivenheden seer et Brud paa Naturlovenes Uforanderlighed, thi indeholder den end et saadant, tør jeg dog ikke be-

negte dets Mulighed, men simpelthen deraf, at jeg ikke er Catholik og følgelig ikke troer, at der er skeet Mirakler paa Jorden siden det første Seculum; derfor brugte jeg Ordene: „i vort vantro, revolutionære nittende Aarhundrede“. Var jeg en Catholik, og havde en Catholiks Tro, da skulde jeg vel være istand til at forsone min Tro med min Viden; thi jeg staaer ikke min Fornuft til Regnskab for, hvad jeg troende antager. Naturlovenes Uforanderlighed er en Norm, som kun staaer fast i en Naturforfatning, der forefindes i Videnskaben og paa Papiret, men som ikke har hjemme i den virkelige Verdensforfatning, hvortil jeg i min Existens forholder mig som en lydig Undersaat. Mod den strider intet Mirakel, som Troen erklærer for helligt og som styrker Forvisningen om Altets absolute Afhængighed af den ubetingede Almagt.“ Med andre Ord: ogsaa Hr. A. har den Mening, at i og for sig er Naturlovenes Uforanderlighed ikke til Hinder for, at de stegte Duer kunne flyve os ind i Munden; han venter vel ikke, at det vil skee, men kun fordi den Tid, hvori Sligt hændtes, er omme.

Naar man til En af vore Ny-Orthodoxe, der ikke ville indrømme Fornuft eller Videnskab den svageste Ret til at tale med om Religionens Gjenstand, bemærker, at det dog i vore Dage ikke gaaer an at fastholde Fortællinger som den om Sprogenes Oprindelse fra Guddommens Vrede over en formastelig Taarnbygning eller om Regnbuens Fremkomst som corporlig Ting i Anledning af en bestemt historisk

eller uhistorisk Begivenhed uden som skjønne og poetiske Sagn, saa svarer den Paagjældende i Almindelighed, at Bibelen slet ikke vil lære os nogen Natur- eller Sprogvidenskab, overhovedet slet ikke vil berige vor Viden, at dette er en usalig Misforstaaelse o. s. v. Dette Svar beroer tydeligt nok paa en Feiltagelse. Hvad her siges om Bibelen gjælder ikke den, men den religiøse Forkyndelse, det sædelige Bud. Dette henvender sig ikke til vor Videbegjærlighed, vil ikke bibringe os nogen Kundskab om Sprogenes eller Naturphænomenernes Oprindelse. Hvad Bibelen vil lære os, er vanskeligt at afgjøre*). Men spørger man simpelthen, om Bibelen ikke — hvad enten den nu vil det eller ei — lærer os noget Saadant, da bliver Svaret Ja, og den Orthodoxe har følgelig, hvis han opgiver Bibelens Autoritet med Hensyn til disse Punkter, en Gang for alle brudt med sit Princip.

Det kunde nu synes, som om en Discipel af

*) At et saadant Udtryk hyppigt høres, er kun et blandt mange Vidnesbyrd om den høist ucorrecte Sprogbrug, der har indsneget sig hos os, i Kraft af hvilken man bl. A. taler om Troen, Religionen, Videnskaben, Villien som om personlige Væsener. Exempler paa denne Metaphorphilosophie yder Dr. Heegaards „Indledning til Ethiken" i rigeste Maal. Her blot eet: Naar han pag. 446 erklærer, at Villiens Concentration ud over det Rationelle er et Skridt, hvorved Villien ikke gjør sig nogensomhelst theoretisk Betænkelighed, da mindes man om det Gamle: Dyden er ingen Fersken. Man kunde med samme Ret tale om Skridt, hvorved Hjertet ikke gjør sig mindste Hovedbrud.

Prof. Nielsen i dette Tilfælde ganske vilde kunne undgaae de Vanskeligheder, hvori den Orthodoxe her finder sig hildet. Thi Ingen har jo stærkere end Theologiens utrættelige Bekjæmper gjort Adskillelse imellem det, der vedkommer den religiøse Bevidsthed og det, der ikke vedkommer den. Man skulde troe, at disse Facta som betydningsløse for det religiøse Liv efter Prof. N.s Lære maatte hjemfalde til Videnskabens Kritik og saaledes tabe deres exceptionelle Stilling. Men nei, det viser sig, at de opfattes som hellige Kjendsgjerninger. De bevares i fuld Ukrænkelighed som Mumier af den selv det Døde ikke opgivende Tro, og det er, saa uforstaaeligt det end lyder, det Ethiske i Mennesket, den ethiske Fordring, der sikrer disse Lig mod den kritiske Opløsning: den ethiske Grundfordring nødvendiggjør et ethisk Ideal; det Gode kan ikke existere uden den Gode, den absolut Gode atter kun som almægtig, den Almægtige kun som absolut skabende, Skabelsen kan atter kun være foregaaet i de sex Dage, (v. Heegaard anf. St. p. 392) og hermed ere de første Led knyttede af den Kjæde, der vel maa tænkes at skulle sammenlænke alle det gamle og nye Testamentes hellige Facta. Den er ikke udført endnu, men Paavisningen af den hele Nexus vil forhaabentlig ikke lade altfor længe vente paa sig, og den fuldstændige Sammenstilling vil da ligge for som et gjennemført System, hvilket det ikke vil være raadeligt for Nogen at understaae sig til at kalde theologisk. Spørger man altsaa Prof.

Nielsens Discipel: Kan man forkaste det gamle Testamentes Fortælling om den babyloniske Sprogforvirring eller det nye Testamentes om Dæmonernes Uddrivelse og endda forholde sig til det sædelige og religiøse Ideal, da vil han maaskee i det første Øiebliks Forbløffelse svare: Ja; men saasnart han har sundet sig, vil han consequent benegte det: det Ethiske kan ikke undvære det Religiøse, det Religiøse ikke Aabenbaringen, Aabenbaringen ikke disse Forudsætninger. Sæt saa man indvendte: Forsøg dog engang at see frit og lige paa Tingen, døm uden alle Bihensyn, antager Du disse Facta eller ei? da vilde Svaret nødvendigvis lyde omtrent som følger: „Et ligefrem Ja eller Nei kan jeg ikke give paa dit Spørgsmaal; thi ellers vilde jeg gjøre Viden til Dommer om Ting, der ligge udenfor dens Competence. Som sanddru Menneske antager jeg i Sandhedens Interesse, at disse saakaldte Facta ere ganske uhistoriske, men som moralsk Individualitet antager jeg i det Godes Navn disse samme Facta for fuldstændigt paalidelige og reale.“

„Men“ udbryder Spørgeren „indseer Du da ikke, at der gives en tredie simplere Betragtningsmaade af saadanne Beretninger. Jeg spørger Dig ikke, om de ere sande, thi med Ordet Sandhed kan der gjøres mange Konster, men svar blot paa, om Du antager, at det, de meddele, nogensinde er skeet. Troer Du, at Regnbuen blev sat paa Himlen, eller troer Du det ikke, troer Du at hine Afsindige vare besatte af Dæmoner, eller troer Du det ei?“ Da lyder Svaret atter:

I det Sandes Interesse antager jeg o. s. v., i det Godes Navn fastholder jeg derimod ......“ og dermed maa vel Samtalen være endt. Men her kommer selv det forsonligste Sind til at mindes det lille, skarpe Vers:

„For Aandens Sol eller Præstepraasen?
Ja eller Nei! kun ingen Vaasen!“

2.

Den absolute Uensartethed.

Det træffer sig saa heldigt eller saa uheldigt, alt efter det Standpunkt, hvorpaa man befinder sig, at Prof. R. Nielsen i Spidsen for sin Lære om Forholdet mellem det Religiøse og det Videnskabelige opstiller en Grundsætning, hvorpaa den hele Bygning hviler. Man behøver da ikke møisommeligt at opspore Theoriens Grundtanke, den er udtrykt saa bestemt, at den paa ingen Maade kan forfeiles; dersom man nu ikke kan gaae ind paa den, saa behøver man ikke at indlade sig med det Øvrige; thi enten er hin Tanke følgerigtigt gjennemført, og da vil den gjennemtrænge den hele Udvikling og paa alle Punkter umuliggjøre En Tilegnelsen, eller den er ikke udfoldet ved Consequens, og saa kan man jo endnu langt mindre ønske et nærmere Bekjendtskab med alle Enkeltheder. Denne Sætning, der i adskillige Artikler i „Fædrelandet" er bleven betegnet som en tydelig Selvmodsigelse, lyder saaledes: Samme Bevidsthed kan uden Modsigelse forene Tro og Viden som absolut uensartede Principer. „Uden Modsigelse" det er den Sikkerhedsventil, der er anbragt for at forhindre Sætningen fra at springe

i Luften, og den Undersøgelse, der her skal anstilles, gaaer kun ud paa at prøve, hvorvidt Ventilationen er tilstrækkelig. Den opstillede Sætning er en Grundsætning; men det er neppe for dristigt at spørge, hvorpaa den hviler. Den maa vel sagtens hvile paa de almindelige Sætninger, at overhovedet to absolut uensartede Ytringer kunne være Ytringer af det Samme — Tro og Viden ere jo principielle Ytringer ɔ: Ytringer af et Væsen, — og at overhovedet to absolut uensartede Principer kunne — skulle vi springe „uden Modsigelse" over? — forenes i een og samme Bevidsthed. Lad os et Øieblik antage at denne sidste Sætning var sand, hvorfor staaer der da „kunne" og ikke „maae"? Kunne de forenes, saa kunne de ogsaa ikke forenes, der er da ingen Nødvendighed, som tvinger. Og gjælder ikke det Samme, naar man tager de to bestemte Principer: Tro og Viden? Uden Tvivl: altsaa man kan forene dem og man kan lade være ɔ: Foreningen har ingen Almengyldighed. Men naar saa er, hvad bevirker da, at den, som forener dem, virkelig forener, hvad der kan forenes? Her spørges, om dette lader sig gjøre klart? Idet Striden og Forsoningen mellem Tro og Viden af Prof. Nielsen er ført fra Videnskabens Omraade over paa „Existensens", er det blevet vanskeligt at have Øie med, hvorledes den egentlig tænkes; thi paa Existensen kan man anvende det gamle Udtryk, som Hegel brugte om Schellings Absolute: den er den Nat, hvori alle Katte ere graae.

Det saakaldte Existentielle, der gjør saa stærkt et Krav paa at gjælde for Livets sande fuldblodige Concretion, er i Virkeligheden lige det Modsatte, en puur Abstraction, nemlig det, der bliver tilbage, naar man fra Menneskeaandens Tilværelse in toto subtraherer alt det Theoretiske; det er da lige saa langt fra, at det efter den brugelige philosophiske Jargon sensu eminenti existerende Menneske fører et sandt og ægte Menneskeliv, som den Hund, hvilken en Naturforsker experimenterende har berøvet en Del af Hjernen, kan siges at leve Livet helt og virkeligt. Hvad der foregaaer i „Existensen" lader sig da hverken let eller sikkert controllere. Men da Prof. Nielsen jo fremfor Alt vil Klarhed, saa gaaer det naturligvis ikke an, at han paa noget Punkt og mindst paa det afgjørende slukker Lyset, saa at Ingen kan see, hvad der foregaaer, og først tænder det igjen, naar der er bragt ind og ud, hvad der skulde bringes ind og ud i Theoriens Interesse. Hvad er det altsaa, som bevirker den mulige Forenings Virkeliggjørelse? Ja hvad Andet er her at tye til end den krasseste Umiddelbarhed, den personlige Trang, der idetmindste kan opfattes som en Sag, der er aldeles individuel. Dette er altsaa det af saa stort et Chorus hilsede Philosophiens Mageløse: en høiere Brutalisme paa Basis af Instinct, umiddelbar Forvisning eller Andet af den Art. Skulle vi antage denne Lære, lader os da først opgive at være Aander!

Idet man tager sin Tilflugt til den umiddelbare

Praxis, der som saadan er uden Almeengyldighed, er man berettiget til at tilfredsstille sin personlige Trang, som man lyster. Men skjøndt Consequensen uafviseligt er denne, saa drager Prof. Nielsen den dog ikke ligefrem. Hvilken er da den Kilde, hvoraf Philosophen øser det Indhold, hvormed han udfylder den ene af de i den almindelige Sætning opstillede tomme Rammer? Det er Aabenbaringen, Skriften, Religionen, hvormed da uden videre menes den christelige Aabenbaring, Skrift, Religion, som denne opfattes i de protestantiske Lande og navnlig i den seneste Tid er bleven opfattet i Danmark. Dette kan den Videnskabsmand, der tager Prof. Nielsens Theori til Rettesnor, kun gjøre derved, at han efter at have gereret sig som en subtil Aand, i en Haandevending forvandler sig til en Kulsvier, der med et bredt Smil svarer paa Ens Indvendinger, at hvad man troer, det troer man og ingen Snak om den Ting — for saa atter, naar den Pust er overstaaet, at kaste Vamsen, vadske sig, rede sit Haar, tage sort Kjole paa og atter være subtil Aand. Hvis En skulde begaae den Blasphemi at spørge, hvad Begreb man skal gjøre sig om en Aabenbaring i Almindelighed og den christelige i Særdeleshed, saa er man Kulsvier og siger: Hvad der staaer, det staaer der. Staaer der, at man selv skal bage sit Brød, saa skal man selv bage sit Brød, staaer der ikke Noget om, at man selv skal brygge sit Øl, saa behøver man ingen Skrupel at gjøre sig med Hensyn til Øllet. Staaer der, at man skal angre sine

Synder, saa skal man angre sine Synder; staaer der at Gud har skabt Verden i 6 Dage, saa har han gjort det i 6 Dage, for stod der, at han havde gjort det i 7 eller 14 Dage, saa havde han gjort det i 7 eller 14 Dage o. s. v. (Se Dr. Heegaards Fremstilling af Prof. Nielsens Lære „Indledn. til Ethiken“ p. 392). Aabenbaringen er et Paradox, et absolut Paradox og som saadant uden al Rationalitet. Spørg altsaa ikke: Hvad er en Aabenbaring? eller: maa man drage Consequenser af det, som i en Aabenbaring er givet? eller: hvor vidt maa man drage dem? Saadanne Spørgsmaal gjøre fornuftige Mennesker, men det er ingen Konst at være fornuftig. Konsten er i samme Øieblik, som slige Spørgsmaal gjøres, at sætte Ønskehatten paa Hovedet og saa er man Kulsvier, hvis man ønsker det. Thi det forstaaer sig: er man berettiget til at gaae endog kun en Linie udenfor de Grændser, Aabenbaringens Ord (6 ikke 7 eller 14) have draget, saa forsvinder det Overordentlige og saa er Standpunktet forladt. — Altsaa: man er Kulsvier, det er den ene Side af Sagen. Blev man staaende ved den, da kunde man endnu blive Gjenstand for Sympathie og Agtelse. Respect for Kulsvieren, der i Sandhed er, hvad han kalder sig! Ære være ham, naar han som Kulsvierne i Plougs „Fredericiaslaget“ gaaer løs paa sit Maal og slaaer for sin Fane „med Kulsviernæver og Kulsviertro“! Men naar han paa samme Tid som han er Kulsvier, skal være den videnskabeligt dannede Mand, da maa hans Fordring paa

at betragtes som en helstøbt Skikkelse opbringe ethvert sandhedskjærligt Sind.

Der staaer jo skrevet, at Døden kom ind i Verden ved Synden. Den orthodoxe Opfattelse heraf er den, at Døden ikke staaer i noget væsenligt Forhold til den menneskelige Organisme; havde de første Mennesker ikke syndet, vilde deres Legemer have været uforgjængeligt, uopløseligt, uangribeligt af Sygdom og Svækkelse. Men de syndede, og dermed var denne Fuldkommenhedstilstand forspildt. Den moderne Videnskab er forlængst paa det Rene med, at Døden ikke blot har rammet mangfoldige Dyreslægter, før Menneskene vare dannede, men at Døden staaer i et nødvendigt Forhold til det organiske Liv. Her sige altsaa Videnskaben og Orthodoxien hinanden skarpt imod; mod Orthodoxiens: „Døden er kommen ind i Verden med Synden", stiller Videnskaben sit „Nei! Døden er ikke kommen ind i Verden med Synden" paa samme Vis som den mod Orthodoxiens: „Verden er skabt i 6 Døgn" stiller sit „Nei! Verden er ikke skabt i 6 Døgn, eftersom der er gaaet Tusinder af Aar, inden Jorden er bleven, som den er" *). Nu er

*) Naar Prof. N. (Grundid. s. Logik II p. 456) udtaler sig saaledes: Det staaer fast, naar man blot ikke vil lade Videnskabens „Forløsning" gjøgle med Troen, at der har været Smerte og Død til i Millioner Aar, før Mennesket fremtraadte paa Jorden. Og det staaer fast, naar man blot ikke vil lade Troens „Forløsning" gjøgle med Viden, at Døden er Syndens Sold og Naturens Forkrænkelighed en Aandens Brøde",

Prof. Nielsens Paastand jo den, at man uden Modsigelse kan forene saadanne to Sætninger i sin Bevidsthed. Hvad er det da, som hidfører dette forbausende Resultat? Svar: De ere absolut uensartede.

Man veed næsten ikke, hvorover man ved dette Svar skal undre sig mest, over at saadanne Sætninger virkelig skulle udgives for absolut uensartede, eller over at overhovedet absolut uensartede Phænomener skulle kunne rummes af eet Jeg, eller endelig over, at selve den absolute Uensartethed skal være Grunden til det fredelige Forhold dem imellem. Man fatter vel saa Meget, at hine Sætninger forsonligt skulle kunne bestaae ved Siden af hinanden, fordi de saa omhyggeligt skulle holdes ude fra hinanden, at det aldrig kommer til gjensidig Berøring, og man seer det maaskee — i Parenthes bemærket — som en Nemesis over den i sin dialektiserende Bestræbelse forhen saa yderligt gaaende Dialektiker, at det her er en Kriticisme, der skal frelse Theorien. Man begriber

da er Orthodoxiens haarde Sætning her enten forflygtiget til en puur Aandrighed, til en dristig Betegnelse af det uomtvistelige Slægtskab mellem Synd og Død, eller ogsaa er Forsoningen aldeles ufattelig; og naar Dr. Heegaard (Indledn. til Eth. p. 394) erklærer, at man maa holde paa de 6 Dage, fordi man dog umuligt kan være troende Geolog eller geologisk Troende, saa er dette et daarligt og intetsigende Ordspil; thi den som — det være sig nu som troende eller vidende — antager Nogetsomhelst om Jordens Tilblivelse, han har en Antagelse, som Geologien kan corrigere.

vel ogsaa nok, at Sætningernes absolute Uensartethed kan være Grunden til, at de ikke kunne modsige hinanden, da Betingelsen herfor jo maatte være den, at de kunde sammenlignes, hvilket forudsætter Ensartethed indtil en vis Grad. (Ensartethed indeslutter naturligvis Uensartethed og er altid relativ, ellers var den Enshed.) Men hvad man aldeles ikke indseer, er, at den absolute Uensartethed kan være Grunden til, at to Principer, Ytringer, Sætninger kunne forsones; tvertimod er den en afgjørende Grund til, at de aldeles ikke kunne forsones, da de ikke engang kunne komme i Forhold til hinanden. Absolut Uensartethed er et andet Udtryk for absolut Uforenelighed. Prof. Nielsen kunde derfor lige saa godt have givet sin Sætning denne Form: Absolut uforenelige Principer kunne forenes eller være ikke absolut uforenelige — Alt uden Modsigelse; han har sagt det, men med andre Ord. Da jeg i sin Tid i „Fædrelandet" stempلede det som en Selvmodsigelse at lade Tro og Viden, naar de bestemtes som absolut uensartede Principer, forenes i samme Bevidsthed, reiste man sig fra flere Sider redebon til med tillidsfuld Overlegenhed at vise mig, at mit Angreb paa Prof. Nielsen beroede paa en fuldkommen Misforstaaelse; hvor jeg satte et skjøndt, der satte Prof. et fordi o. s. v.*). Der gives en Slutningsmaade, der er ligesaa farlig og mindst lige-

*) se Høffding: „Philosophie og Theologie" p. 41. R. Schmidt: „Om Selvmodsigelsen o. s. v." p. 17. Heegaard: Indledn. t. d. r. Ethik p. 389.

saa almindelig som Fusentastens: jeg kan ikke forstaae den Mand, følgelig har han Uret, det er Eftersnakkerens: jeg forstaaer denne Mand, følgelig har han Ret. Lærlingen begynder med at staae undrende, usikker, fuld af Spørgsmaal og Tvivl overfor Lærerens Tale, men naar det saa — ofte pludseligt — gaaer op for hans Bevidsthed, hvorledes Læreren egentlig tænker sig Sagen, paa hvilken Maade han vil have det Udviklede forstaaet, saa bliver han tidt og ofte i sin Glæde over at fatte, hvad der for Mange og saa nylig for ham selv var en Gaade, i samme Øieblik en Tilhænger og des mere ubetinget, jo mere uselvstændig han af Naturen er. En saadan Lærling udleder naturligvis enhver Indsigelse mod hans Mesters Lære i det heldigste Tilfælde af Misforstaaelse og Uvidenhed, i værste Fald af en moralsk Depravation, og man maa holde hans Standpunkt Noget tilgode: at En kunde forstaae, hvad Læreren vilde, og endda have Noget at indvende derimod, det er ikke faldet ham ind i hans dristigste Drømme. Jeg skulde da altsaa ikke have forstaaet, at den absolute Uensartethed netop var Betingelsen for den meget omtalte Forsoning. Hvorvel jeg allerede dengang udviklede min Anskuelse temmelig omstændelig, og navnlig ikke som det for nylig usandfærdigt er bleven sagt af Hr. Clemens Petersen trak mig tilbage, da Modparten „gjorde Mine til at føre Sagen ind i en gjennemgaaende Forhandling", vil jeg dog her optage dette Stridspunkt paany. Sagen er ganske simpel. Hvis saadanne to Sætninger,

som a) „Verden er skabt i 6 Døgn“, b) „Verden er ikke skabt i 6 Døgn“ ere absolut uensartede, saa er dette det Samme som, at den ene er en Ytring af et Væsen (essentia), der er absolut uensartet med det Væsen, hvoraf den anden er en Ytring. Fiat applicatio — den R. Nielsen, der udsiger Sætningen a, er en absolut anden end (uensartet med) den, der udsiger Sætningen b; at kalde dem begge med samme Navn er en uskyldig Morskab ligesom Hostrups Indfald i „Soldaterløier“ at kalde alle tre Arvinger Peter. At Prof. Nielsen kalder sig selv med samme Navn i begge Tilfælde, er en Caprice, man kan lade ham, naar man blot passer, ikke at lade sig vildlede deraf. Her er imidlertid ikke blot to Personer, men to Personer, der høre hver til sin med den anden absolut uensartede Verden; thi enhver Spaltning af et Subject er en Spaltning af hele den objective Verden, der speiler sig i Subjectet, eftersom dette dog i sidste Instans er en Ytring af hin; er Subjectet delt, saa kommer det principielt deraf, at den hele Verden har spaltet sig (essentia) forud. Man bør da ikke spørge, hvorledes det staaer sig med en Mands Selvbevidsthed, naar han huser saadanne hinanden modsigende Grundanskuelser; thi en saadan Mand kan ikke existere. Den absolute Uensartethed er den absolute Dualisme; men den absolute Dualisme er en Maskeradespøg, en Attrappe, der skjuler en virkelig Ensartethed og Enhed.

Da man fra det engang indtagne Standpunkt ikke gaaer udenfor de Træk, Aabenbaringen indbefatter,

kan man ikke yderligere vise dets Urimelighed: den christelige Aabenbaring indeholder jo nemlig en — naar Hensyn tages til den nye Lære — forbausende Mængde af fornuftige Sandheder, der ikke lade sig studse op til de nu saa yndede Paradoxer*). Derimod er der, naar man, hvad man er berettiget til at gjøre, stiller sig udenfor Standpunktet (christelig Aabenbaring), men paa dets Grundsætning i dennes almindelige Form (Muligheden af absolut uensartede Ytringers Forening) et uendeligt Spillerum for de vildeste Forsøg paa at tilfredsstille den praktiske Interesse, den personlige Trang. Saadanne ere allerede skete; se de mangfoldige positive Religioner, der jo i Eventyrlighed overgaae de egentlige Eventyr, og dog netop

*) Angaaende dette Punkt er der i vor nyere Litteratur bleven drevet den uheldigste Misbrug med Ord, idet enhver i det nye Testamente udtalt Sandhed betegnes som ikke opkommet i noget Menneskes Hjerte eller Hjerne. Enhver Sætning, som Mennesker kunne opfatte og forstaae, maa Mennesker imidlertid fra først af have undfanget; thi at frembringe og opfatte er een og samme Sag seet fra to forskjellige Sider. Dernæst betegnes enhver saadan Sandhed som paradox, det Humane modsat: saaledes skal det f. Ex. være en paradox, en positiv-christelig Sætning den, at man skal elske sine Fjender. Men i Virkeligheden seet er det slet ikke mod Forstand eller Fornuft, men mod Sandseligheden, den strider; at man ikke skal gjengjælde Ondt med Ondt er et rent Fornuftbud. Var Alt det paradoxt, som kommer i Strid med vor sandselige Drift, da var Fornuften selv det Paradoxe.

ere Frugten af den dybeste personlige Trang. Alle disse maa Prof. Nielsen lade gjælde; om de have et fornuftigt Ideeindhold eller ei, gjør jo fra et overfornuftigt Standpunkt Intet til Sagen. Man kan ikke engang sige: jo galere, jo bedre; thi Alt kan fordre lige Rang, hvor den personlige Trang, renset eller lendset for al Fornuft, er Maalestok. Det, at man som Dyrker af sin Gud og Dyrker af sin Videnskab paastaaer absolut stridige Udsagn, er fra Midten af det 19de Aarhundrede at regne ikke til Hinder for, at man udtaler den klare, ja den høieste Sandhed. Det er Danmark, som har Æren af denne Opdagelse, ved Siden af hvilken man maaskee kan stille N. F. S. Grundtvigs, men visselig hverken Ole Rømers eller H. C. Ørsteds.

Men man behøver ikke at blive staaende herved, de positive Religioner have ikke udelukkende Ret til Tilfredsstillelsen af den antirationelle Trang. Det er min Trang og ingen Andens, jeg skal fyldestgjøre; om jeg derved kommer til at leve i et Mylr af absolut uensartede Ytringer, hvad gjør det? Det strider mod Fornuft, mod Tanke. Fornuft! Tanke! De have ingen Stemme, hvor det gjælder det Høieste. Man kan vælge hvilken modsigende Antagelse, man vil; naar man erklærer den fordret af Ens personlige, Ens ethiske Trang, kan Prof. Nielsen Intet indvende mod den. Til Anskuelighed heraf blot et enkelt overfornuftigt Træk. Hvis En har den personlige Tro, at Martin Luther var en Incarnation — vel ikke af det

hele Verdensprincip, men af Siriusprincipet f. Ex., og hvis han saa for den Samme som vidende har været den bekjendte Reformator, der aldeles Intet har med Siriusprincipet at gjøre, hvad vil det da gavne at kalde Sligt urimeligt og unaturligt? Sandsynlighed og Fornuft have paa dette Punkt jo Intet at sige. Eller skulde Philosophen virkelig ville søge Beroligelse i den Tanke, at Ingen vil falde paa rene Urimeligheder, skulde han blive reduceret til at appellere til Sandsynligheden, hin det Paradoxes Arvefjende, Sandsynligheden af at Ingen vil falde paa Noget, der i den Grad strider mod Fornuften? Thi denne er jo dog den eneste, der kunde have Noget imod saadanne Antagelser at indvende, Overfornuften vilde jo see Alt, og see, det var saare godt. Skulde Principernes Forfægter virkelig blive indskrænket til at ville til det Yderste have i Principet, hvad han paa det Bestemteste vil have sig frabedt i Virkeligheden?

Da den hele besynderlige Lære saa vanskeligt lader sig tydeliggjøre, naar man gaaer lige løs paa Sagen, have Tid efter anden Tilhængere af Prof. Nielsen vist Publicum den Velvillie at oplyse Forholdet ved Billeder eller Analogier. Uden at opholde os ved, hvor mislig en slig Oplysning efter sit Væsen er, ville vi blot see, med hvad Held, den er foretaget. For ikke at lade noget Herhenhørende uomtalt, vil jeg minde om, at Hr. Clemens Petersen engang for nogle Aar siden fremstillede Forholdet mellem Forestilling og Begreb paa det religiøse Om-

raade ved følgende Billede. Naar, hed det sig omtrent, En seer en Møllevinge dreie sig om sin Axe, og man spørger den Paagjældende, om den yderste eller inderste Del af Vingen har den hurtigste Bevægelse, da vil han, hvis han retter sig efter det sandselige Indtryk, uvilkaarligt svare: de gaae lige hurtigt [?]; begrebsmæssigt opfattet gaaer derimod naturligvis den yderste Ende meget hurtigere end den inderste. Saa lidet, hed det nu, som man burde „pine Forestillingen til at see Begrebet", saa lidet burde man paatvinge Tanken Forestillingens Illusion: Saaledes ogsaa i det Religiøse; der gives een Sandhed for Forestillingen, en anden, hin første modsigende, for Tanken, ingen af disse gjør den anden noget Afbræk. — Dette var Lignelsen; man seer, den svarer til Prof. Nielsens Theorie, og at Hr. Petersen altsaa, hvad ikke Mange vide, har anden Fortjeneste af denne Sag end den at være Professorens Panegyrist. Tør man slutte fra hans Lignelse, da blive de religiøse Forestillinger lutter Sandsebedrag af tvivlsom Uundgaaelighed. Hr. Petersen synes imidlertid at have villet godtgjøre noget ganske Andet.

Dernæst har Dr. Heegaard (Indledn. til Ethiken p. 389) leveret en oplysende Parallel. Hans Ord ere disse: „Paa dette (det contemplative) Trin i Bevidstheden kan der ingen Strid indtræde mellem Tro og Viden, netop fordi de ere uensartede og ikke, som man ved en besynderlig Misforstaaelse oftere (sic!) har villet gjøre gjældende, uagtet de ere uensartede

Principer; dette „uagtet“ involverer nemlig, at Troens og Videns Sphærer skulde kunne begrændse hinanden, hvilket er umuligt, saalænge Bevidstheden er oversvævende. Vi vælge et Exempel: Den contemplative Bevidsthed kan uden Modsigelse rumme paa eengang et æsthetisk og et astronomisk Problem, ikke uagtet, men netop fordi de ere uensartede; den kan naturligvis ikke til samme Tid have dem begge i Bevidstheden, men den kan fordybe sig i ethvert af dem, saameget den vil, uden at det ene Problem nogensinde kan lide Afbræk ved det andet, just fordi de vise hen til uensartede Udgangspunkter.“ Det turde være unødigt at give nogen Commentar til dette Sted, det maa vel være aabenbart selv for den lettest Bedaarede, at der her end ikke er Spor af Analogi tilstede. Man vil iøvrigt bemærke, at Dr. Heegaard omhyggeligt undlader at kalde Uensartetheden absolut. Da jeg først bestred Prof. Nielsens Brug af dette Udtryk, kappedes DHrr. Schmidt og Høffding om at forklare mig, at det just var deri, Hemmeligheden stak; havde Uensartetheden været relativ, da var det en ganske anden Sag, da vilde Forsoningen have været umulig. Dr. Heegaard synes dog at have opdaget, at man ved at lægge Eftertrykket paa dette Punkt kom fra Scylla i Charybdis.

Den tredie og mest omtalte Parallel er den, Hr. Rud. Schmidt har draget mellem dette Forhold, og Forholdet mellem Poesiens og Virkelighedens Sandhed. Denne Analogi har noget større Interesse, da

Kierkegaard maaskee flygtigt har antydet den, se hans Benyttelse af Gorgias's: Den Bedragne er visere end den Ikke-Bedragne, smlgn. Afsluttende Efterskrift p. 349. Spørgsmaalet er da først og fremmest, om de tvende Led ere absolut uensartede. Man maa strax svare Nei; thi Benegtelsen ligger allerede i selve de brugte Udtryk: have begge Sandhed, saa ere de begge Momenter i Sandhedens Rige, og det er da saa langt fra, at der her kan være Tale om absolut Uensartethed, at der endog maa være et Element, hvori Poesie og Virkelighed ere absolut ensartede. Hvis nemlig Sandhed er et Begreb, der virkelig kan anvendes paa dem, eller, for at bruge et inderligere Udtryk, en Væsensbestemmelse ved dem, saa maa denne helt og holdent gjennemtrænge dem begge, gjennemtrænge enhver af deres andre Bestemmelser. Begge ere da Ytringer af en dem omfattende Totalitet. Saavidt i Almindelighed. Men det viser sig ikke mindre klart, naar man griber dette Forhold i et bestemt Exempel. Hr. R. Schmidt har brugt et saadant, som Prof. Nielsen ved ikke at underkjende det har lyst i Kuld og Kjøn. Han har anført den Folketro, at naar Engen damper en Sommermorgen, da er det Mosekonen, der brygger: ligesom der i dette Tilfælde for den Dannede ingen Modsigelse er mellem den poetiske Tro og den naturvidenskabelige Erkjendelse, saaledes er der heller ingen Modsigelse mellem Troens og Videns uensartede Antagelser. Men for det Første er Phantasiengen og den virke-

lige Eng ikke absolut uensartede og følgelig ligesaa lidt de tilsvarende Opfattelser. Skil Mosen fra Mosekonen — absolut naturligvis —, hvad er saa den sidste for Indbildningskraften? Folketroens Personification er jo ikke Andet end Virkelighedens Reflex i Phantasien, der uophørlig maa arbeide med det Virkelige for at frembringe Noget, der ikke er Virkelighed og dog er Virkelighed; for at forstaae dette, maa man bruge Dialektik, men Dialektiken er jo i denne Sag een Gang for alle devoveret. For det Andet er her ingen Analogi; thi, da den Eng, som Folkepoesien har, i Almindelighed vil kunne betegnes som en Phantasieng, men den, som den naturvidenskabelige Opfattelse rettes paa, er den virkelige Eng, forholde de sig ikke til een og samme Gjenstand. Man kunde da ligesaa godt kalde det en Modsigelse af samme Art som den mellem Tro og Viden, naar jeg paa een Gang siger, at jeg eier Fuursøen (Maleri af N. N.) og at Staten eier Fuursøen (den virkelige). En anden Sag er det, ifald man paastaaer, at den virkelige Engs Damp er en Virkning af, at Mosekonen brygger, og saa tillige siger, at den lige saa fuldt er en Virkning af physiske Aarsager: Da have vi en Analogi, en Modsigelse som den, hvorom Talen er; thi naar f. Ex. Orthodoxien antager et Menneskes Opløftelse fra Jorden og gradvise Svæven ind i den dogmatiske Himmel, og Videnskaben benegter dette Under først i Kraft af Tyngdeloven, dernæst fordi man, om man end løftes nok saa høit i

Veiret, dog aldrig kommer ud af denne Verdens astronomiske Himmel og ind i den transscendente, saa er det det selvsamme Punkt, den selvsamme Himmelfart, hvorom de begge tale. Den søgte Analogi findes da heller ikke her. Men uanseet dette, selv naar man vil nøies med i Analogiens Interesse at betone den Lethed, hvormed i det brugte Exempel to uensartede Opfattelser glide hen over hinanden uden gjensidig Paavirkning, da glemmer man dels — og dette er meget slemt — at Virkelighedserkjendelsens Fremskriden umuliggjør Brugen af visse tilforn vel brugelige Phantasiudtryk*), dels overseer man, at hin saakaldte Gliden hen over hinanden i Virkeligheden ikke er noget Saadant, men snarere maatte bestemmes som den ene Opfattelses Indtrængen i den andens Lacuner eller Porer, muliggjort ved, at ingen af dem er ret fuldstændig. Derfor har f. Ex. Digteren des friere Haand over det historiske Stof, jo mere ubekjendt det er for hans Publicum; hvis dette maa forudsættes bekjendt med hvert lille Træk i Stoffet, da vil han nødvendigvis være meget bunden. Det vilde imidlertid være, hvad Kierkegaard kalder „Parenthesdurchløberi“ at indlade sig paa en nøiere Drøftelse heraf i

*) See Ørsted: Aanden i Naturen II. p. 4. „For en Indbildningskraft, der har tilegnet sig et levende nærværende Billede af Verdenssystemet, er Udtrykket Jordens Grundvold ikke bedre end Grundvolden for en velophængt Lysekrone, men om muligt endnu mindre passende“.

Anledning af det Spørgsmaal, hvorpaa det kommer an. Det Afgjørende er og bliver, at den poetiske Illusion som et fuldstændigt Unicum aldeles ikke er nogen Analogi: den er vel at mærke kun poetisk, naar den momentvis afvexlende er og er ophævet, den er vel at mærke kun poetisk som bevidst; thi Fuglene, som hakke i de malte Bær, eller Lazaronerne i Neapels Smaatheatre, der med Fagter røbe Helten, hvor Skurken har skjult sig, ere ikke naaede til den poetiske Illusion. Det Besynderligste er imidlertid, at Forsvarerne af denne Analogi først vilde være rent galt farne, hvis man vilde holde den for Alvor fast; thi den, der vil tillægge en eller anden bestemt religiøs Forestilling den fuldeste Virkelighed, han har dog handlet sig selv imod, saasnart han jævnfører den med det rent Imaginære — det være nu nok saa skjønt og nok saa betydningsfuldt, baade langt skjønnere og langt mindre taaget end Mosekonens Bryg. Bliver Mosekonen derimod forvandlet til en virkelig Person, da have vi en af de antirationelle Sandheder, for hvilke Prof. Nielsen consequent maa bøie sig, og da have vi i fuld Gang Spillet med de to, hvilke Prof. Nielsen forfægter paa godt Dansk, men bekjæmper, naar de optræde som Middelalderens duæ veritates.

See vi da nu tilbage paa det, som her er indvendt mod den nye Lære, hvad Betydning faaer saa den hele Opstilling af absolut uensartede Principer,

Ytringer, Sandheder eller hvad man skal kalde disse ilde stedte Væsener? Skulde det ikke forholde sig med dem som med de Byer, hvilke Potemkin viste sin Keiserinde som Vidnesbyrd om Egnens blomstrende Tilstand? De vare nemlig i egentlig Forstand kun opstillede, thi de existerede ikke. Subjectivt seet kan der for os umuligt gives absolut uensartede Gjenstande; de maatte jo som Aarsager betragtede fremkalde absolut uensartede Bevidsthedsytringer i det følgelig aldeles spaltede Subject. Kan da objectivt seet nogensomhelst Ytring, der fremgaaer af et Tilværelsesprincip eller af et Indbegreb af Objecter, der danne en Totalitet, være absolut uensartet med nogensomhelst anden? Tænk det og Du kommer i Selvmodsigelse, idet Du sætter en Helhed og nægter hvad der følger deraf. At være, det er at være indbefattet i en Tilværelse; naar absolut uensartede Gjenstande ere, saa ere de ikke absolut uensartede. Man gjøre en Prøve med hvilkesomhelst Gjenstande, Ytringer, Phantasier eller hvad man vil, og man vil finde, at selv om de udelukke hinanden i en vis Henseende, gjøre de det dog i en anden Henseende ikke, idetmindste forsaavidt som de begge kunne falde i eet Subject. Prøv: „en gul Symphoni", det kan ikke siges og dog ere Tone og Farve væsenligt ensartede som Bølgephænomener; „en ligesidet retvinklet Trekant", det gives ikke og dog betegne begge Tillægsord mulige Bestemmelser ved Be-

grebet Trekant*). Tag det, som aldeles ingen Betydning har: det Meningsløse, det Ikkeværende, skil det absolut fra det, som er, og det kan ikke engang udsiges; selv dette, der synes at maatte have Privilegium paa at existere, sondret fra sit Modsatte, er intet Andet end en Reflex af dette. Men naar Uensartetheden i absolut Forstand selv her ikke har nogen Magt, hvor meget mindre har den det da der, hvor Alt tillægges Tilværelse og Realitet.

Man vilde gjøre mig høilig Uret, hvis man antog, at jeg ved at fremsætte rent elementære Sandheder som disse, noget Øieblik har indbildt mig at lære en Tænker som Prof. Nielsen Noget, han ikke selv fuldt saa godt vidste, Noget, han ikke selv har udtalt, længe før jeg for min Part havde Anelse derom. Jeg skylder for en stor Del Prof. Nielsen selv, at jeg er istand til at modsige ham; men det forholder sig jo ikke saaledes med Sandheden, at den, der som et af dens Organer har meddelt den, senere efter Behag kan tage sin Gave tilbage, naar den som Vaaben selv i den Svagestes Haand vilde være stærk nok til at for-

*) End ikke saadanne udprægede Modstandere som Digterne Hr. Henrik Scharling og Hr. Rud. Schmidt ere absolut uensartede. Der gives tvertimod Punkter, hvor en absolut Ensartethed finder Sted imellem dem. Et saadant rammer Hr. Schmidt med megen Sikkerhed, naar han i sin Bog: „Er Hr. Lic. Henrik Scharling en alvorlig Mand?“ pag. 80 fremsætter den Formodning, at Hr. Scharling nu „som sædvanlig har digtet os noget Slet“.

styrre en dristig anlagt Theorie, opført paa et skrøbeligt Grundlag, en Theorie, der vil hæmme den aandelige Fremskriden, der vil spærre Veien for enhver Stræben efter at bringe Harmoni tilveie mellem Fornuft og Religion, mellem Menneskeaandens intellectuelle og dens ethisk-religiøse Krav, og som saaledes forstyrrer enhver Arbeiden paa Løsningen af en af Menneskeslægtens store Fremtidsopgaver.

3.

Det Antirationelle.

Man kan sige sig selv, hvad Følgen maa blive, naar en Tænker overseer hine elementære Sandheder og til Bedste for en personlig Trang, der naar der tillægges den Almeengyldighed, bliver en Særhed, der piner og trykker Andre, forsøger paa at holde det Uholdbare fast. Følgen har allerede vist sig. Den er et Begrebsanarchie, en Begrebsforvirring, der undergraver den Grund, hvorpaa vor Videnskab bygges, og for hvilken Theorierne hos Dr. Heegaard sikkert er det mest fortvivlede Udtryk, som nogen Litteratur i den Retning har at opvise. Thi hvad have vi nu? Vi have den velbekjendte Metaphysik og den velbekjendte Logik med deres Begreber, fribaarne, fødte af Natur og Fornuft, levende deres Liv i en Verden, i hvilken de ere indordnede som Led og hvor deres Væsen udfoldes og kommer til sin Ret. Og saa have vi paa den anden Side en Verden, hvor de maa gjøre den laveste Trælletjeneste, den Tjeneste nemlig, i hvilken Trællen maa fornægte sin Herkomst og sit Væsen. Thi disse samme Begreber og Magter anvendes jo i den antirationelle Verden saaledes, at de slet intet

Rationelt maa udtrykke. Gjøre de nemlig dette, saa forvandle de med det Samme de impotente Magter, for hvilke de skulle gjøre Hoveri, de saakaldte Kategorier: det Paradoxe, det Antirationelle, det Positive, til rationale Størrelser, hvad disse frygte for som visse Væsener ifølge Sagnet frygte Dagen. Hine Lysets Børn tvinges da til at udslukke ogsaa deres Lys for at der kan herske det forønskede Mørke. Man tage hvilke Begreber man vil: Princip, Lov, Consequens — de anvendes saaledes, at de Intet skulle udtrykke af deres Væsens Indhold, ja at de Intet skulle udtrykke, for at de kunne betegne det, deres Tyranner ere; thi disse ere Intet uden dem, de have underkuet, og blive, naar de have underkuet dem, dog ikke Andet end Jammerlighed: af Andre maae de laane Alt, — som man siger, indtil Skjorten — og saa give de sig Mine af at være det aandelige Livs egentlige Capitalister, eller rettere sagt, saa udgives de derfor.

I det Øieblik man virkelig tager Læren om det Antirationelle paa Ordet, saa standser al Discussion, ja al Meddelelse; det skeer ikke, fordi man ikke rigtig har forstaaet Prof. Nielsen, men netop naar man rigtig har forstaaet ham: man kunde ikke misforstaae ham stærkere end ved at give sig til at drøfte Sagen med ham, han kunde ikke sætte en Begynder paa en vanskeligere Prøve end ved at opfordre ham til en fælles Drøftelse. At det forholder sig saa, skal jeg forsøge paa at vise, naturligvis vel vog-

tende mig for at falde i den Snare, Sagen ifølge sin Natur lægger for Enhver, der indlader sig med den.

For det Første er enhver Meddelelse umuliggjort: Naar en Frimurer vil prøve, om en Anden er Frimurer, saa spørger han ikke den Anden derom, siger ikke heller, at han selv er det, han bruger overhovedet ikke Ord for at give og modtage denne Meddelelse, han kan tale om Vind og Veir, om Handel og Politik, ja han kan endogsaa tale om Frimureriet, men vil han opnaae sit Maal, bruger han et Meddelelsesmiddel, der ligger ganske udenfor Sproget: han seer at faae Leilighed til at give den Andens Haand et eiendommeligt Tryk. Er den Paagjældende nu ikke Frimurer, saa mærker han blot et Tryk eller han mærker Intet: er han Frimurer, saa forstaaer han Meddelelsen og meddeler sig igjen. Paa lignende Maade forholder det sig med den antirationel-religiøse Ethiker; han kan lige saa lidt som Frimureren meddele sig igjennem Sproget, der jo er et System af Tegn for Tanke- og Fornuftbestemmelser, men da han paa den anden Side ikke som Frimureren kan bruge Haanden istedenfor Ordet, vælger han Sprogets Ord til Betegnelse for Noget, der er ligesaa uafhængigt af de Fornuftbestemmelser, de betegne, som Frimurerens Meddelelse er uafhængig af det Haandtryk, han giver. Dette Noget er jo nemlig kun til for Organet for det Antirationel-Religiøse, men er slet ikke til for den Fornuft, for hvilken Sproget er Udtryk og Meddelelsesmiddel. Kan hint Noget nu ikke

meddeles gjennem Sproget, saa kan det naturligvis ligesaa lidt meddeles ved noget andet Middel, der staaer under det Rationelles Lov; Meddelelsens Vei er en Hemmelighed for Enhver, der ikke besidder Organet. Naar man spørger, hvorfor da Sproget bruges, da maa dette uden Tvivl — thi ogsaa det er en Hemmelighed — betragtes som et Incitament for at den hemmelige Meddelelse kan træde i Kraft; spørger man derimod, hvorfor netop Sproget bruges, da er dette uforstandigt spurgt, eftersom det samme Spørgsmaal kunde gjøres med Hensyn til ethvert andet rationelt Middel og om de hemmelige Midler kan der ikke spørges, da Spørgning er en rationel Act.

Lad os see Rigtigheden heraf i nogle Exempler. Naar der f. Ex. er Tale om en antirationel-religiøs Ethik, saa betegner Ordet Ethik i den Antirationel-Religiøses Mund og for den Antirationel-Religiøses Øre vel den Fornuftbestemmelse, som Ordet udtrykker, men for det antirationel-religiøse Organ betegner det noget ganske Andet, som vi, netop fordi det falder udenfor al Fornuft, her umuligt kunne betegne. Naar det videre siges, at den paradoxe Ethik „dialektisk forstaaet har sin rationelle Side"*), saa kan for det Første Ordet dialektisk ikke betegne den Fornuftbestemmelse, for hvilken det er Udtryk, men det betegner en Eiendommelighed ved det Antirationelle, der kun kan fattes af Organet og som dette

*) Heegaard anf. Skr. p. 439.

optager i sig, foranlediget derved, at Fornuften opfatter hvad Ordet udtrykker, for det Andet kan Ordet rationel paa ingen Maade have sin vedtagne Betydning, men det antyder kun en ny Eiendommelighed, for hvis Optagelse af Organet Bestemmelsen det Rationelle er Incitament. Naar det endelig hedder,*) at det Antirationelle i Ethiken fremkommer som en Consequens af det Rationelle, saa betegner Ordet Consequens her naturligvis ikke, hvad det synes at betegne, men endnu en ny og interessant Eiendommelighed ved det Antirationelle, til hvis Optagelse Fornuftbestemmelsen Consequens inciterer. Ja selv om Udtrykket det Antirationelle gjælder dette. Kun for Tanken og Fornuften er det antirationelt; det, for Opfattelsen af hvilket det er Incitament, kan altsaa ikke være det Antirationelle, men er Noget, om hvis Forhold til, om hvis Gyldighed eller Ugyldighed for Tanken der ikke kan være Tale, da dets Eiendommelighed i Et og Alt kun er for Organet. Og saaledes overalt: Ordene med deres Fornuftbestemmelser ere ligesaa mange Incitamenter, der foranledige det antirationel-religiøse Organ til dets mange særegne Functioner, for hvilke disse Ord aldeles ikke ere Udtryk; ihvad hine end ere, meddeles kunne de ikke.

Det Samme, der er Grunden til, at det Antirationelle ikke lader sig meddele, begrunder ogsaa, at det ikke kan objectiveres og overhovedet ikke tænkes

*) Heegaard p. 406, 439, 445.

eller gjøres til Gjenstand for nogen Erkjendelse, i hvilken Tænkningen er et Moment. Grunden er den, at det falder absolut udenfor al Rationalitet. At der maa lægges Eftertryk paa „absolut“, er en Selvfølge, da Intet i Tilværelsen gaaer op i Rationalitet, da det Rationelle overalt forudsætter det Reelle, uden hvilket det selv ingen Realitet besidder. Men Rationelt og Reelt gjennemtrænge hinanden, saa de høre til hinandens Væsen, eller bestemtere: det er samme Væsen, der adskiller sig i sine to Væsenssider. Det Rationelle staaer da under det Reelles Lov og det Reelle under det Rationelles. Viser der sig derfor et Reelt, der ganske unddrager sig det Rationelles Lov, saa kan selvfølgelig ingen rationel Bestemmelse i mindste Maade udtrykke dets Væsen, og det kan hverken være til for Tænkningen — der forholder sig til det Ideelle — eller for den Erkjendelse, der svarer til det Reelle, fordi Tænkningen overalt er et Moment i den, ligesom det Ideelle overalt er et Moment i det Reelle. Bestemmelsen det Reelle kan da lige saa lidt som nogen anden anvendes paa det Antirationelle, den er kun som hine tidligere nævnte Incitament for, at Organet kan fungere i en vis bestemt Retning. Det Samme gjælder saa om Ordet fungere og de øvrige Udtryk, der alle betegne Noget, hvori er et Rationelt.

Hvis det Antirationelle ikke opfattes saaledes, saa forvandles det til et Rationelt; thi et Rationelt er et Noget, der er reelt, et Reelt er et Noget, der er

rationelt, men et Antirationelt er et Noget, der hverken er reelt eller rationelt, der ikke er et Antirationelt, der vel kan kaldes saa, men dog egentlig ikke kaldes saa med Rette, da det aldeles Intet kan have at gjøre med det Udtryk, hvormed det benævnes. Deraf følger saa tillige, at der ingen Videnskab kan dannes om det; der kan meget vel dannes et System af Tanker, men dette vil blot sige et System af Incitamenter for det Antirationelles hemmelighedsfulde Virken, som hine Tanker aldeles ikke udtrykke — hvortil da hører, at Ordet Incitament heller Intet udtrykker, der angaaer Forholdet mellem det Rationelle og det Antirationelle, da der slet intet Forhold er. At der ingen Kritik kan gives af det Antirationelles Fremstilling, da der ingen Fremstilling kan findes af det; at ingen Discussion kan tænkes med den, der staaer paa det Antirationelles Standpunkt, behøver man nu kun at minde om, eftersom Kritik og Discussion ere Acter, der staae under det Rationelles Lov.

Naar vi sluttelig erindre, at det at kjende er en rationel Act, hvilket ikke er det Samme som en blot rationel, saa følger det af sig selv, at vi ikke kjende noget Reelt, der ikke tillige er rationelt. Vi kjende altsaa ikke noget Antirationelt, kjende intet Organ for det Antirationelle. Er det da ikke? Nei; thi det at være har en rationel Side; at sige, at det Antirationelle er, det er: at sige, at det er rationelt.

Hvad skulle vi da sige om det? Vi kunne Intet sige, ligesaa lidt bekræfte som benægte Noget derom, og man maa fremfor Alt erindre, at hvad her er sagt om det, Intet udtrykker om dets Væsen, er absolut og ubetinget fremmed for det.

4.

Dualismens Consequenser.

Naar der er kommen en lille, næsten usynlig Revne i et Glas, saa kan den undertiden, efter længe at have holdt sig paa samme Punkt, med Eet slaae igjennem og spalte hele Glasset. Naar en af det menneskelige Legemes Extremiteter angribes af en Sygdom, da kan Skaden fra dette Udgangspunkt æde sig ind i Legemet og angribe dets Sundhed i sin Rod. Saaledes er det gaaet med den Dualisme, der tidligt*) ytrede sig i Prof. Nielsens Anskuelse af Forholdet mellem Tro og Viden. Den syntes længe uskadelig for hans Theorie; thi den angik jo ikke Theorien selv, den beroede jo kun paa, at denne Theorie ingen Indflydelse fik paa hans Praxis; men nu har den slaaet saa kraftigt igjennem, at den er trængt ind i selve hans philosophiske Grundanskuelse**). I en vis Forstand kunde dette synes forunderligt: man skulde troe, at det ingen Virkning vilde have paa

---

*) Phil. Propædeutik 1857 p. 77.

**) Bemærkninger om theoretisk og praktisk [illegible]kjendelse. Nord. Universitetstidsskr. Tillæg[illegible]e til 10de Aargang, 1866. Kjbh.

Philosophens Lærebygning, at han udenfor sin Videnskab havde en uvidenskabelig Forvisning. Selv om Prof. Nielsen vilde gaae saa vidt at forbyde os at anvende den Theorie, han gav os, nuvel — kunde man sige — saa lad os idetmindste være theoretiske i Theorien. Var Meningen ikke den, hvorfor har da Professoren vel ellers saa tidt og med saa stor Fornøielse fortalt os Anecdoten om Laplaces Svar paa Napoleons Spørgsmaal? Vilde det ikke være høist forunderligt, om den Philosoph, der saa stærkt har betonet Videnskabens Protest mod ethvertsomhelst Dogme, skulde ende med som Victor Cousin i Frankrig at frembyde sit Gudsbegreb „comme une base, qui peut porter la trinité chrétienne“?*) Men Sagen er den, at netop fordi den Adskillelse, som Prof. Nielsen vil anbringe mellem Livet og Videnskaben er saa chimærisk, netop derfor strækker Existensens Spaltning, den „psychologiske“ Splid sig helt ind i Videnskaben, hvorhen den aldeles ikke skulde kunne naae. I sine „Bemærkninger om theoretisk og praktisk Erkjendelse“ har Professoren ladet Spaltningen fra det religiøse Omraade slaae over paa det ethiske, og fra det ethiske paa Erkjendelsens. Her er det da ikke blot Religion og Videnskab, men Handlen og Erkjenden og indenfor Erkjendelsen igjen den theoretiske og den „praktiske“ Erkjendelse, der staae som absolut uensartede overfor hinanden. Det har hermed

---

*) se Grundid. s. Logik II. p. 343.

haft samme Forløb som med Paradoxet. Om et Paradox, et absolut Paradox i og for sig kan man mene hvad man vil; men hvad man saa mener, maa det dog vel være klart, at et formidlet Paradox er en fuldkommen Uting. Man vil ogsaa erindre, hvor latterlig Kierkegaard fandt al „Skimten" ligeoverfor det absolute Paradox (Afsl. Eftskr. p. 433); men hvad er det vel Andet end den aller morsomste „Skimten" naar det hedder*) at „det paradoxe Standpunkt fremkommer i Kraft af den samme Udviklingslov som gjælder indenfor det Rationelle" og at „den rationelle Videnskab fordobler sit Synspunkt saaledes, at den paa eengang erkjender det Paradoxes existentielle Ubegribelighed og just i Kraft af denne Erkjendelse tillige opdager den Udviklingslov, hvorefter Videnskaben giver en Afspeiling af det Paradoxes Genesis"*). Saaledes kommer det relative Paradox til at forberede det absolute og bane Veien for det. Medens det dog endnu i Grundid. s. Logik II. p. 278 hedder at „Magten i sit Væsen er lige saa rationel som Viden," og at „den uendelige Fornuft bestemmer det Logiske ved det Antilogiske og omvendt" bliver hos Dr. Heegaard selve det at ville, forsaavidt det er et for den theoretiske Viden Incommensurabelt (et Antilogisk) kaldt „et rationelt Paradox" (p. 441) og dette vakre Begreb

---

*) Heegaards Fremstilling af Prof. Nielsens Lære, Indledn. til Ethiken p. 439.

danner saaledes den forønskede Overgang. Som det Paradoxe nu her har skudt Rødder helt ned i Immanensens rationelle Verden, saaledes ogsaa den absolute Uensartethed.

Det er imidlertid vanskeligt nok paa dette Punkt at faae en tilstrækkelig skarp og afgjort Udtalelse af Prof. Nielsen. Han bruger vel stærke Ord, men han tilføier gjerne en lille Bisætning eller Bibestemmelse, der atter berøver Ordene deres „resolute“ Præg, han tager med den ene Haand, hvad han har givet med den anden. Han befæster Gabet mellem Praxis og Theorie, han synes endog at gaae saa vidt, at han vil negte, at overhovedet Theorien som saadan lader sig overføre i Praxis; thi — hedder det — „det, der erkjendes theoretisk, kan ikke erkjendes praktisk“*). Denne Paastand synes dog at være af en Uforsigtighed, der idetmindste har det for sig at være „resolut“. Men rettede nu En det Spørgsmaal til Prof.: Siger Du da virkelig, at Praxis ikke lader sig aflede af Theorie? da kan han svare med sine egne Ord: Ingenlunde, jeg har kun sagt, at Praxis ikke ligefrem lader sig aflede af Theorie**). Og hvo i al Verden vilde modsige det? Paa samme Maade erklærede Hr. Professoren i Indledningen til Grundid. s. Logik I, at Videnskaben ikke ligefrem kan modbevise Miraklet. En værdifuld Kategori, den

*) Anf. Sted p. 69.
**) P. 66.

Kategori: ikke ligefrem, værdig den Mand, der saa skarpt har bebreidet den speculative Dogmatik „den svampagtige Blødhed, hvormed Kategorien Grad overalt i ethvert nok saa afgjørende Dilemma, deels direkte, deels indirekte maa figurere“*).

Fremdeles: Prof. sprænger Broen i Luften mellem Tanken og Villien, efter først at have slettet Følelsens Territorium ud af sit Landkort og delt denne svagere Magts Besiddelse mellem hine eneraadige Magthavere. Han tillægger ikke blot Villien lige Oprindelighed med Tanken (p. 68), men lægger en saadan Vægt paa Gjendrivelsen af den Hegelske Vildfarelse, at Villien kun er en Modification af Tænkningen, at man skulde troe, den absolute Uensartethed var bevist, saasnart blot denne Misforstaaelse var gjendrevet. Men Spørgsmaalet er jo her slet ikke det, om Villien lader sig aflede af Tanken eller omvendt, men om begge disse Væsensytringer ikke lade sig aflede af et og samme Grundvæsen. Negtes dette, da have vi Dualismen, ren og skjær. Men det Afgjørende eller rettere Mangelen paa Afgjørelse er ogsaa her, at det i Virkeligheden kun tilsyneladende benegtes. Thi indvender man, at Tanken og Villien dog staae i uafbrudt Forhold til hinanden, da svarer Prof. blot: det har jeg jo aldrig lagt Skjul paa „men Tanken er derfor ikke Villie, Villien ikke Tanke o. s. v.“ (p. 67) hvad det naturligviis ikke kunde falde noget

*) Phil. Propædeutik. Efteraarshalvaar 1865 p. 173.

Menneske ind at benegte. Forsøger man da for at naae tilbage til Centrum at vende Prof.s egne Ord imod ham, som følger: Hvis „Religionen forudsætter en Aabenbaring og Aabenbaringen et Under, men Videnskaben fornegter Underet og forkaster Aabenbaringen“ (p. 63) saa kan den Form af det Religiøse, der lader sig forene med Videnskaben, kun være en saadan, der er uden Undere og uden Aabenbaring — da svarer Prof. Nielsen bittert, at „slige Expectorationer mere charakterisere de livlige end de grundige Hoveder“ (p. 73) uanseet, at det er ham selv, der har opstillet Præmisserne, af hvilke denne Slutning med Nødvendighed maa drages. Opgiver man da Modet og indvender blot tilsidst, at Prof.s Anskuelse da maa være en aabenbar Dualisme, kan „Bemærkningernes“ Forf. med Rette svare: Jeg siger det jo selv, jeg er næstendels Dualist; thi — hedder det — „der gives i Aandslivet stærke til Dualisme grændsende Modsætninger“ (p. 66). Næstendels-Dualismen er beslægtet med den af Prof. N. saakaldte „Middelveis-Theologie“; man fanger den ikke, den er saa smidig at den glider Enhver, der vil gribe den, afhænde.

Det er skjønne, sande og begeistrede Ord, som Grundideernes Logiks Forf. udtaler i anden Del p. 457: „En mat Idee har naturligvis matte Extremer med svag Midte og mat Sammenslutning, derfor er den immanente Speculation altid saa ængstelig for hvad der kunde ligne en Dualisme. Den mægtige, i

Væsen guddommelige Idee har derimod mægtige Extremer, dens Udslag i kraftig Dualisme er kun Forudsætning for den uendelige Overlegenhed, hvormed den fuldfører Slutningen.“ Men hvad hjælper det os, at disse Ord ere sande, naar i det Psychologiske „Slutningen“ udebliver og uforsonlige Modsigelser stilles Ansigt til Ansigt mod hinanden. Vi skylde alle Prof. Nielsen Tak og Anerkjendelse for den Energi, hvormed han har forfulgt det Ideelle heelt ud i dets Modsætnings yderste Extrem, Beundring for den geniale Tillid, hvormed han altid har følt sig forvisset om, at det vel skulde lykkes at vise selv det Stridigstes Eenhed i den mægtige Idee; vi høre ham uden Uvillie tale haant om dem, der vilde skræmmes selv af Skyggen af en Dualisme; men, det forstaaer sig, dog kun saa længe, som den virkelige Dualisme ikke bliver udgivet — som Manden i Eventyret — for sin egen Skygge. Er Tilliden hos Læreren først bleven til Overmod, da svinder hos Lærlingen Trygheden for Følelsen af en virkelig Söndersplittelse, en Spaltning, der ikke lader sig skjule under ubestemte Vendinger, som de nylig anførte, et Brud, der ingenlunde lader sig klinke ved den Art Dialektik, der bestaaer i en Sammentvingen af modsigende Udtryk som „rationelt Paradox“ eller „absolut uensartede Ytringer, der vise sig relative“*).

Heldigvis lader „Bemærkningernes“ Forf. sig ikke

*) Bemærkningerne p. 65.

nøie med at udtale almindelige Sætninger, han vælger bestemte Exempler til Oplysning af det Fremsatte; men som det i en saa mislig Sag var at vente, Prof. N. er sært uheldig med de Exempler, han giver. Han udtrykker sig (p. 69) paa følgende Maade: „Vistnok falde saadanne Kategorier som Valgfrihed, Valg, Beslutning o. fl. ind under Tankens Belysning, forsaavidt de klare sig i sædelig Erkjendelse; men i Principet ere de ligefuldt Villies-Kategorier, deres Erkjendelse er væsentlig praktisk. Det, der erkjendes theoretisk, kan ikke erkjendes praktisk; det nytter ikke at beraabe sig paa, at Indholdet, der erkjendes, er det Samme, kun Erkjendelsesmaaden forskjellig; i enhver afgjørende Erkjendelse bliver Indholdet bestemt ved Maaden, og Maaden ved Indholdet. At Modet som Dyd kan erkjendes i Theorien, maa indrømmes; — men dersom det Mod, der erkjendes theoretisk, virkelig i Eet og Alt var det samme, det selvsamme, som det, der erkjendes praktisk, hvad vilde saa heraf følge? Heraf vilde jo følge, at en dygtig theoretisk Tænker, uden at vove Noget, uden at udsætte sit Liv for nogen virkelig Fare, maatte kunne tænke sig saaledes ind i det sande Mod, at han i Virkeligheden med det Samme tænkte det sande Mod ind i sig, og saaledes ved objectiv Tænkning, hvor feig han for Resten var af Naturen, virkelig blev modig. Men at den, der i Virkeligheden er feig, om han end tænker nok saa theoretisk, ligesaa lidt kan tilspeculere sig virkeligt Mod, som den, der er uden Penge, om han

end vilde tænke theoretisk objectivt, til han revnede, kan tilspeculere sig virkelig Penge, trænger ikke til Bevis."

Jeg skal ikke videre opholde mig ved det sidste Exempel med Pengene, som man ikke skal kunne tilspeculere sig, om man saa tænkte, indtil man — efter Prof. N.s kraftige Udtryk — revnede; jeg troer, man uden Chicane kan paastaae, at enhver Kjøbmand, ja endog blot enhver Børsspiller, der har speculeret, vil kunne lære Prof. Nielsen, at man kan speculere sig Penge til, og Penge fra. Eller er det maaskee i Ordene „theoretisk objectivt" at Pointen stikker? Jeg troer dog knap, at Børsspeculationer kunne henregnes til den subjective, den ethisk-praktiske Tænkning. Men hvad jeg vil holde mig til, er Exemplet med Modet. Thi dette Exempel er et Vidnesbyrd fremfor alle om den Mangel paa Klarhed og besindig Eftertanke, der charakteriserer hele den nye Lære. Først gjøres der en Inddeling af Kategorierne i Villieskategorier og Videnskategorier; saa siges der om de første, at deres Erkjendelse væsenlig er praktisk; dernæst nævnes Modet som Exempel. At Prof. Nielsen lægger Vægt herpaa, det sees deraf, at dette Exempel ikke alene forekommer een Gang i „Bemærkningerne", men hos Echoet Hr. Dr. Heegaard fulde fire Gange, nemlig p. 385, 399, 400, 405. Hvis her nu med Modet mentes den Uforsagthed, der næsten som et physisk Anlæg kan være eet Menneske medfødt og et andet berøvet, da vilde Den visselig med Rette

være latterliggjort, som troede, at han, hvor feig han end af Naturen var, kunde ved objectiv Tænkning blive modig — af Naturen. Men hvad da blev sagt om Modet som praktisk Bestemmelse, vilde rigtignok uheldigvis ogsaa gjælde i samme Maal om alle de theoretiske Anlæg; thi man kan ligesaa lidt, naar man af Naturen er tungnem, sentænkende og svagtbegavet tilspeculere sig medfødt Lærenemhed, Skarpsindighed eller Vid. Men da her nu, som det siges, udtrykkeligt sigtes til Modet som Dyd, er den Bestemmelse som gives, ligefrem falsk: Den thoretiske Erkjendelse af, hvad Sandheden byder, hvad et Pligtforhold er, hvad Æren kræver, hvad et Fædreland vil sige, kan og skal gaae saaledes over i Kjød og Blod, at den bekjæmper og overvinder den naturlige Forsagthed, hvor denne staaer Udførelsen af det Rette imod. Hvo der negter Muligheden heraf, han burde ikke driste sig til at føre Livets Sag contra Theorierne; thi han røber sig selv som Stuephilosoph, som ren Theoretiker, hvormeget han saa lovpriser, ja forguder det Praktiske, hvor ivrigt han saa bestræber sig for at gjøre det til Et og Alt.

Thi ret beseet, hvad gjør Prof. Nielsen Andet? Han taler vel om den dobbelte Verden, han synes vel tidt at være ren Dualist, men i sidste Instans vil man finde, at det gaaer ham som alle Dualister, de ere det nødvendigvis kun tilsyneladende, de nødes, naar det kommer til Stykket, til at bortkaste det ene af de tvende modstaaende Led, som de have bragt i

unaturlig Spænding mod hinanden. Det viser sig, at Prof. N., polemiserende mod det at gjøre Tanken til Alt og Tænkningen til Eet med det hele Menneske, (p. 68) i Virkeligheden gjør en anden af Menneskeaandens Ytringer, nemlig Villiens Liv til Alt, til det Hele; thi naar galt skal være kan hin Side opofres, men ikke denne (p. 76). Man høre Forf.s egne Ord: „Den, der sætter Tanken ind paa praktisk Erkjendelse af en hellig Villie, gaaer maaskee glip af Theorien, men han vinder Livet, Aandens evige Liv; thi Aandens Liv er i Villien". Er det en Philosoph eller er det en Præst, en Tænker eller en Moralist, som taler? Af den der taler med en sædelig eller gudelig Tendens for Øie, finder man et saadant Udtryk berettiget og billiger det gjerne; men af den, der vil forklare os Tilværelsen som Tænker?

Man burde maaskee undre sig mindre derover, siden man ogsaa i andre Litteraturer træffer paa ganske tilsvarende Misvisninger. Se f. Ex. Taine: „Les philosophes francais du XIXe siècle" om Maine de Biran p. 59: Il n'observe que le moi, l'âme, l'être, la substance. Où les trouve-t-il? Dans la volonté .... Ainsi le moi n'est plus ce tout indivisible et continu, dont nos idées, nos plaisirs, nos peines sont les parties composantes, isolées par fiction et par analyse. c'est une force ou faculté, portion du tout, mise à part, élevée au-dessus de toutes les autres. Le reste est mon bien: celle-ci est moi". Paa denne Maade charakteriserer den aandrige Franskmand denne Lære, der gjør

Villien til det hele Menneske. Men skjøndt saaledes Phænomenet ikke ere enestaaende, maa jeg dog bekjende, at jeg for min Del blev høilig forbauset, da jeg i Slutningen af Prof. N.s Afhandling stødte paa det Sted, der begynder saaledes: „Skulde det endnu virkelig hvad Nogle paastaae være den ene og samme Bevidsthed umuligt at anerkjende baade det Praktiske og Theoretiske, Tro og Viden," — man vil erindre at Prof. med disse Ord betegner den positive Religion og Menneskeaandens intellectuelle Fordring — „da vilde det i alt Fald blive det Theoretiske, ikke det Praktiske, der maatte opgives". Hvorledes? Sagen er da altsaa ikke sikret og bevist, det kan endnu være muligt, at Dualismen ikke lader sig gjennemføre, at man maa opgive at sige baade Ja og Nei? Og jeg, som troede at denne Opfattelse — efter Forf.s Mening — var aldeles gjendrevet, som manglende de nødtørftigste Forudsætninger i Dialektik og Psychologie (se p. 65). Denne pludselige Indrømmen af det Modsattes Mulighed har noget meget Beroligende. Det gjælder da nu om at forandre Taktik, det er ikke mere Dualismen der skal angribes, det er Udveien ud af den, som det bliver Opgaven at spærre. Denne Udvei findes nu antydet i forskjellige Udtryk hos Prof. Nielsen og hans Tilhængere, Bevægelsen forekommer i forskjellige Former, men i Virkeligheden er den let at gjenkjende som een og den samme.

Paa dette Sted hedder det først og fremmest, at skal en af Siderne opgives, saa maa det blive den

theoretiske. Man mærker vel, at Skibet er i Havsnød, det kan kun frelses ved at kaste sin Ballast overbord; hvis det derved kun ganske sikkert opnaaer at kæntre, saa er dets Undergang gjort saa temmelig indlysende. I ren Almindelighed betragtet har nu den valgte Udvei noget meget Komisk. Hele Læren bestod jo væsenligt deri, at man tog Kierkegaards „Øieblikket“ i den ene Haand, Ørsteds „Aanden i Naturen“ i den anden, klappede dem sammen og indbandt dem i Eet. Optræder nu En med den Indvending, at denne Forbindelse eller Sammenbindning ikke godt gaaer an, og er han paastaaelig nok til ikke at ville give efter, nu vel! saa vil Modparten ikke være den stridige, men skjærer Ørsted fra og beholder Kierkegaard. Men hvad bliver der saa tilbage af den hele Lære, som man paa saa taabelig en Maade har betegnet som den Mands største Fortjeneste, hvis velerhvervede Berømmelse beroer paa ganske andre og anderledes ægte videnskabelige Bedrifter, hvad indeholder den da, som ikke langt bedre, rigere, fuldere er sagt af Kierkegaard?

Underkaste vi nu Sagen en nærmere Betragtning, hvorledes beviser Prof. Nielsen da Muligheden af at opgive det Theoretiske? „Existensen,“ hedder det, „er praktisk; en Bevidsthed kan existere uden at være theoretisk; men en Bevidsthed kan ikke være theoretisk uden at existere. Det er altsaa muligt at sætte Existensen øverst og beholde Theorien.“ Er denne Sophisme ogsaa passende for en Tænker, en Tænker

af Prof. Nielsens Rang? Det er jo et Ordspil, en spøgefuld Spillen med et dobbelttydigt Ord. Først tages Ordet „existere“ i rent abstract Betydning som det at være til, og saa hedder det med Rette, at en Bevidsthed ikke kan være theoretisk uden at existere, derpaa tages det i den særegne, nylig indførte Bemærkelse af Livet for de praktiske Ideer og nu hedder det om Existensen, at den selvfølgelig maa sættes øverst. Ak! det „øverst og nederst“ det er Prof. Nielsen en dyrebar Betegnelse; kunde de hinanden modsigende Ytringer virkelig forsones, saa var det saa vist eet og det samme, hvor paa Lav jeg satte dem. Hvis Troens Superioritet ikke maa yttre sig i en Omformning af Viden, er det ikke godt at fatte, hvori den bestaaer. Men altsaa: fordi man ei kan theoretisere uden at existere ɔ: spise, drikke, sove etc., derfor maa en positiv Troes Paradoxer sættes over Menneskeaandens fornuftige Resultater. Men ligemeget med den svage Begrundelse. Lad os blot undersøge i og for sig, om det Theoretiske ogsaa lader sig opgive! Ja, hvis Theorien virkelig var eet med den systematiserede Videnskab og denne igjen eet med saa og saa mange trykte i Papir- eller Læderbind indbundne Blade, da lod det sig gjøre at lade Videnskaben ligge og lade Theorien være Theorie. Men hvis det ikke forholder sig saaledes, hvis der i den simpleste Samtale mellem en Bonde og en Fisker, hvis der i den jævneste Udtalelse af to enfoldige Tanker, mellem hvilke der er Sammenhæng og i hvis Række-

følge der er Consequens — hvis der, siger jeg, i disse ganske ligefremme og dagligdags Phænomener er en spirende Videnskab, en elementær Theorie, hvad da? Nei, Videnskabens Væsen er ikke afhængig hverken af Papir og Trykkersværte eller af System og Fuldstændighed, Theorien er tilstede overalt, hvor en fornuftig Erkjendelse finder Sted, den være nok saa abrupt, nok saa enfoldig. At opgive Theorien gaaer da ikke saa let.

En anden Form for den samme Tankegang forekommer hos Dr. Heegaard anf. Sted p. 447. Fremstillingen er der lagt an paa at charaktisere den „Villiens Concentration ud over det Rationelle“ der findes hos den Paradoxet Troende. Den er saa stærk, at under den alle Hensyn til Theorien forsvinde, „ja,“ siges der, „end ikke den rationelle Ethik paa sit Maximum kan her komme i Betragtning“. Godt! saalænge Individet ikke har denne Concentration, er det kun halvveis troende, og en halv Tro er ingen Tro; saasnart det derimod har hævet sig til Troens Høide, har det jo tabt al Theorie aldeles afsyne. Hvilken tydeligere Udtalelse af Dualismens Umulighed kan man vel ønske end denne, der er givet af dens egen Begrunder og sat i Pennen af en af dens blindeste Forsvarere!

Til denne Vending slutter sig saa den, hos Kierkegaard imponerende, men her uheldige, at den sande Troende ingen Tid har til at beskjæftige sig med

den videnskabelige Theorie*). Hvis denne Vending ikke opklarer Andet, saa viser den idetmindste, at vore Theoretici, ligervis som de gamle Vikingekonger, der tilfredse med Æren gjerne afstode fra deres Deel af Byttet, høimodigt for deres egne Personer gjøre Afkald paa den Tro, de som Feltherrer saa tappert tilkjæmpe de Andre.

Endnu en Udvei erindrer jeg at have hørt Prof. Nielsen antyde paa sine Forelæsninger; da jeg ikke har noget trykt Document at støtte mig til, berører jeg den naturligvis med et vist Forbehold, om jeg end ikke tvivler paa, at Prof. N. vil vedkjende sig at have fulgt den Tankegang, hvorpaa det her kommer an. Prof. omtalte det Bibelsted, hvor der fortælles, at Himmelen aabnede sig, og Aanden foer ned som en Due, det samme Sted, som Hr. A. C. Larsen har anført i sin Bog „Samvittighed og Videnskab" pag 59. Det Spørgsmaal blev opkastet, om Videnskaben nu her turde anbringe sin profane Kritik, og kræve den Troende til Regnskab for, hvorledes han bærer sig ad med at fastholde en Hvælving, naar han veed, der ingen er, med at troe, den aabnede sig, med at opfatte Duen som Andet og Mere end et rent Symbol, naar han veed, at Aanden umuligt kryber sammen til en Due. Dette var Spørgsmaalet, om end udtrykt i andre Ord. Prof. dadlede nu den Aandløshed, der

---

*) See Heegaard p. 395, smlgn. Nielsen: Evangelietroen og Theologien p. 155.

hang sig i det enkelte Billede, der ikke forstod, at for Troen vare disse Billeder i Flyden og Strømning, i en uophørlig Bevægelse, under hvilken det var ligesaa umuligt for Kritiken at gribe som for Forstanden at fatte dem. Naar man hører Sligt første Gang, da skammer man sig over at have været saa aandløs, man føler sig tilmode som en beskjæmmet Chicaneur; men ved nøiere Eftertanke viser det sig ogsaa her, at Standpunktet kun lader sig hævde, naar dets Eiendommelighed opgives, og den stærke Spænding mellem Troens og Videns Synsmaader slappes. Nylig saa vi, at man hjalp sig ved at kaste Theorien tilside, her synes det omvendt at gaae ud over Troen. Thi den klare, historiske Virkelighed, som den Troende maa tillægge de hellige Kjendsgjerninger, hvis han ikke til sin Forundring vil see sig enig med Rationalisten, synes her at vige Pladsen for en mystisk Halvvirkelighed, en ideel Realitet, der Intet har at sige der, hvor det netop gjælder om Existens og Factum.

Men tilbage til Prof. Nielsens Opofrelse eller mulige Opofrelse af Theorien til Bedste for det praktiske Liv. Hvad er det vel, der skal opnaaes derved? ganske for Intet pleier man ikke at gjøre endog blot et muligt Offer.

Det er Villiens Oprindelighed og Selvtilstrækkelighed, der skal sikres, forsaavidt er Offeret forklarligt nok. Uforklarligt er det derimod, at noget Synderligt kan antages at være vundet derved. Thi det maa dog vel staae fast, at Villien i og for sig er en

ganske ligesaa immanent, ligesaa lidet overnaturlig Ytring af det Menneskelige som Tanken. Det er jo dog en Opfattelse, der tilhører en forældet Tids Naivetet, at visse af Menneskelivets og visse af Jordelivets Phænomener eller Ytringer ere mere supranaturale end de andre. Formedelst en saadan Opfattelse rystede mangen gammel troende Jøde paa Hovedet, da Olien i den kjøbenhavnske Synagoges evige Lampe blev afløst af Gas. Thi Gas, det er et revolutionært Element, høist naturligt, høist aandigt, og det Lys, som den spreder, er stærkt og skarpt, Olie derimod er en blid tyktflydende Vædske, der har gammel Hævd paa sig som den eneste rette Lysbringer og som desuden er i Familie med Salvelse og alt andet Deslige. Skal nu Tanken paa samme Maade bestemmes som profan, Villien derimod udgives for at være i Slægt med det Positive? Er Villien da Tro eller Villien det Organ, hvormed Troen gribes? Ja det paastaaes, men denne Paastand er aldeles falsk. Villien er ikke saadan halvt om halvt en transscendent og aabenbaret Magt, den er rent menneskelig, rent fornuftig. Er Troens Gjenstand et Under, saa er Troen selv lige saa fuldt et Under*), og Villien er ikke Underet nærmere end Tanken. Men paa dette Punkt gjør Prof. Nielsen sig skyldig i en Række af Tilsnigelser og han, der saa haardnakket har bekjæmpet den speculative Dogmatiks Sophismer, fremsætter en

*) Se „Philosophiske Smuler" pag. 95.

Sophisme, maaskee mindre blændende, men ikke mindre forkastelig end dens. Det hedder i „Bemærkningerne“: „Skulde Nogen imidlertid være saa livlig i Hovedet og saa let i Tankerne, at det virkelig løber rundt for ham, hvad der skal staae øverst og hvad der skal staae nederst, Troen eller Viden, men af lutter Livlighed forvexler Øverst med Nederst og Nederst med Øverst, lad ham forsøge at simplificere Forholdene ved at kaste Troen, Villiesidealet, Charakterprincipet bort og leve paa den rene Theorie: han undgaaer dog ikke Fordoblingen“. Hvilken Fart! hvilke Spring som med Syvmilestøvler! fra Existensen til Troen, fra Troen til Villiesidealet og Charakterprincipet! Jeg arrogerer mig maaskee ikke for megen Ære ved at antage, at det er min Ringhed, som er ment med den fortumlede Livlige, og at den anførte Passus er fremkaldt ved en Ytring af mig i „Fædrelandet“ for 16de Februar 1866. Men hvis saa er, hvor har jeg vel talt om at kaste først Troen i ren Almindelighed, saa Villiesidealet og Charakterprincipet bort? Saa lidt som det er mig, der anbefaler den Kur, at amputere Hovedet for at frelse Livet, saalidet ønsker jeg nogen anden Lemlæstelse af det Menneskelige, hvorved intet Andet opnaaes end at Feberen — paa Holbergsk — forlader den Syge. Hvad Andet har vel jeg i mine Bladartikler forsøgt at godtgjøre, end at to absolut uensartede Principers Forening i samme Bevidsthed er umulig? Hvor staaer det skrevet, at den, der opgiver den positive Religion,

opløser det Religiøse selv i det Videnskabelige? Een saadan Personlighed som den amerikanske Præst Theodor Parker er Vidnesbyrd nok om denne Paastands Løshed. Og hvordan vil man vel overbevise om, at den, der bryder med Orthodoxien, svigter Villiesidealet, at den, der vil bevare Charakterens Eenhed i det theoretiske og i det praktiske Liv, at han bortkaster Charakterprincipet? Hvordan vil man godtgjøre, at det er paa denne Side Charakterløsheden, paa hin derimod, at Fastheden findes? Den nye Lære maa her, som saa tidt, henvise til Livet og hvad Livet lærer. Hvad lærer da Livet, hvad Svar giver det? Ja her, som bestandig, er Vanskeligheden den, at Livet lærer Enhver et Forskjelligt. Men kan der fra den nye Læres Side vel indvendes Noget, naar En for sin Del erklærer, at de sandeste Charakterer, den reneste Villie har han fundet paa den Side, hvor efter Theorien de „intellectuelle Amphibier" skulde opholde sig, men derimod de strømmende, de i intellectuel Begeistring vibrerende Aander der, hvor efter Theorien Charakterens Fasthed netop skulde findes. Af egen Drift vilde vel Ingen bruge et saa svagt, saa fruentimmeragtigt Argument, men jeg seer ikke rettere, end at Prof. Nielsen selv er den, som har hjemlet Brugen.

Der forekommer i Aandens Verden hyppigt Phænomener af en saa afgjørende Betydning, at de have Krav paa vor Interesse, ligegyldigt om de opdukke i nok saa stor en Afstand fra os eller midt i vort eget

Fædreland; der gives andre som vi ingen Opmærksomhed vilde skjænke, hvis de vare opstaaede i China eller i Amerika eller i Tydskland, men som vi føle os forpligtede til at anerkjende eller bestride, ene og alene fordi deres Nærhed i Tid og Rum udruster dem med en Magt, som deres indre Værd aldrig i og for sig vilde forlene dem. Prof. Nielsens Lære om Forholdet mellem Religion og Videnskab hører til den sidste Klasse. Grunden til, at vi Danske bør agte paa den, er den, at den er dansk. Dog, hvad siger jeg, dansk! er denne unaturlige, med sig selv splidagtige Lære dansk? Den er det kun i Ordets bogstavelige Forstand; i dybere og sandere Mening dansk er den rigtignok meget langt fra at kunne kaldes, saalænge man hævder den danske Tænkning Sundhedens og Klarhedens Egenskaber, saalænge man er enig om, at den danske Tankegang vel ikke er mørkeræd som saa tidt den franske, men endnu mindre dunkel som saa hyppigt den tydske og allermindst er lysky eller lovløs. Den er da blot dansk i Henseende til sin Oprindelse og forsaavidt som dens Tilblivelse kun er begribelig ud fra givne historiske Forudsætninger paa dansk Grund. Man har beraabt sig paa dette Forhold til Fortiden for at hævde den nye Læres Nødvendighed, for at fremstille enhver Opposition imod den som et afmægtigt Forsøg paa at holde Tidens eget vældige Hjul tilbage, men man har, beskjæftiget, som man var, med at føle Verdenshistoriens Puls, glemt at, Spørgsmaalet her ikke er,

om Theorien er fattelig som et naturligt Foster af en tidligere Tilstand eller forklarlig som Undflyen af en dobbelt Ild: men om den er fyldestgjørende, om den er sand, om den Bram, hvormed den af Tilhængere forkyndes, paa nogen Maade er berettiget, og man har ikke betænkt, at enhver eklektisk Lære med samme Lethed kan godtgjøre sin ægte Herkomst og sin Arveret til Sandhedens Trone.

Efterskrift: En, efter at dette Skrift var givet i Trykken, udkommen Pièce af Prof. R. Nielsen „Svar til Hr. Dr. phil. Pastor Zeuthen" foranlediger mig ikke til nogen Tilføielse eller Rettelse i det Skrevne. Den indeholder for største Delen kun Optryk af Forf.s Udfald mod Martensens Dogmatik.
